

Urbanosociološka analiza gradske četvrti Trnje

Šantek, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:059002>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Nina Šantek

**URBANOSOCIOLOŠKA ANALIZA
GRADSKE ČETVRTI TRNJE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Nina Šantek

**URBANOSOCIOLOŠKA ANALIZA
GRADSKE ČETVRTI TRNJE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2023.

Sažetak

Gradska četvrt Trnje jedna je od središnjih zagrebačkih četvrti, a u ovom se radu analiziraju njezini sociološki važni elementi i obilježja. Trnje se od svog nastanka razvijalo kao selo u okolici Zagreba, a potom kao periferno naselje na južnome rubu grada. Do značajnijih promjena na Trnju dolazi s prvom hrvatskom modernizacijom – na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće - kada sve više ljudi doseljava u Zagreb raditi u novootvorenim industrijskim pogonima. Neke od glavnih tvornica u Zagrebu djelovale su upravo na prostoru Trnja, uz željezničku prugu na rubu Donjeg grada – pa je radnike imalo najviše smisla smjestiti u neposrednu blizinu tvornica. Trnje je tako postalo radničko naselje, u kojem su uvjeti života zbog vlažnog tla, izloženosti nerijetkim poplavama neregulirane Save i uglavnom loše infrastrukture bili prilično loši. Kako je vrijeme prolazilo, Zagreb se i dalje širio, a sredinom 20-og stoljeća za Trnje se događa preokret. Javlja se inicijative za širenje grada preko rijeke Save pa Trnje postaje centralno gradsko naselje, a uz Ulicu Grada Vukovara počinju se graditi stambene zgrade i zgrade gradskih i državnih institucija koje su i danas važne. U ovom će se radu razmotriti današnja urbana slika Trnja i analizirati ispunjava li Trnje nakon tako burne urbanosociološke prošlosti elemente kvalitetnog gradskog prostora za život.

Ključne riječi: Trnje, gradska četvrt, mjesni odbor, stambeno naselje, kvaliteta javnog prostora

Abstract

The Trnje district is one of the central districts of Zagreb and this article analyses its sociologically important elements and characteristics. Since its foundation, Trnje has developed as a village near Zagreb and then as a peripheral settlement on the southern outskirts of the city. Significant changes in Trnje came only with the first Croatian modernization – at the turn of the 19th and 20th centuries, when more and more people immigrated to Zagreb to work in the newly opened industrial plants. Some of the most important factories in Zagreb were right in the Trnje area, next to the railway line on the outskirts of Donji grad – so it made the most sense to locate the workers in close proximity to the factory. Trnje thus became a working-class settlement where living conditions were quite poor due to the wet soil, frequent flooding of the unregulated Sava and generally poor infrastructure. Over time, Zagreb continued to grow, and in the mid-20th century, Trnje experienced a turning point. There are initiatives to expand the city beyond the Sava River, so that Trnje becomes the central urban settlement and along Grada Vukovara Street the construction of residential buildings and buildings of city and state institutions begins, which are still important today. In this article, today's cityscape of Trnje is considered and it is analyzed whether Trnje, after such a turbulent urban-sociological past, fulfills the elements of high-quality urban housing.

Key words: Trnje, district, local committee area, neighbourhood, quality of public space

Sadržaj

Uvod	6
1. Gradska četvrt Trnje	8
1.1. <i>Položaj i podijeljenost na mjesne odbore</i>	8
1.2. <i>Pravni okvir: jedinice lokalne samouprave</i>	9
1.3. <i>Stanovništvo Trnja</i>	12
2. Grad – osnovni pojmovi	17
2.1. <i>Sociološko shvaćanje zajednice</i>	17
2.2. <i>Podjela grada na gradske četvrti i mjesne odbore</i>	19
3. Trnje – povijest četvrti i urbano planiranje	21
3.1. <i>Kratka povijest gradske četvrti Trnje</i>	23
3.2. <i>Pregled urbanističkog planiranja Zagreba</i>	26
3.3. <i>Promjene na Trnju i novi značaj četvrti u drugoj polovici 20. stoljeća</i>	31
4. Tranzicija i kvaliteta javnog prostora u Zagrebu	35
5. Analiza zagrebačke gradske četvrti Trnje	42
5.1. <i>Definiranje mjesta ugone i neugode u Zagrebu</i>	42
5.2. <i>Lokalna samouprava: kvaliteta javnog prostora i kvaliteta života u stambenim naseljima</i>	45
5.2.1. <i>Mjesni odbor Cvjetno naselje</i>	46
5.2.2. <i>Mjesni odbor Martinovka</i>	50
5.2.3. <i>Mjesni odbor Miramare</i>	52
5.2.4. <i>Trnjanska Savica</i>	54
5.2.5. <i>Mjesni odbor Trnje</i>	57
5.2.6. <i>Mjesni odbor Vrbik</i>	59
5.3. <i>Komentar analize kvalitete javnog prostora gradske četvrti Trnje</i>	61
5.3.1. <i>Usporedba s analizom Dubrave i Trešnjevke</i>	63
6. Zaključak	69
Popis literature	72

Uvod

Svi stanovnici gradova, a pogotovo (urbani) sociolozi, svjesni su da je grad poput živog organima koji diše i živi iz dana u dan u ispreplitanju raznih segmenata svoje kompleksne strukture pa usporedba grada i živućeg organizma nikako nije bezrazložna. Iz sociološke perspektive, grad tvori cjelovitu zajednicu, a unutar grada postoje još brojne manje zajednice različitih oblika. Ovaj rad tematizira Zagreb, administrativno, ali i simboličko središte Hrvatske te napose jedan njegov dio – gradsku četvrt Trnje.

Svi mi Zagrepčani (koji smo ovdje rođeni ili nas je tu život doveo) više ili manje poznajemo grad; ali se može reći kako se uvjeti stanovanja, kao i doživljaj grada mogu znatno razlikovati ovisno o dijelu grada o kojemu se govori, odnosno naselju u kojem se stanuje. Svako naselje zapravo prati određen „ugled“ sukladan njegovim obilježjima. Gradsku četvrt Trnje koja će biti u fokusu ovoga rada prati zanimljiva „reputacija“. Četvrt je smještena u samom središtu grada, i iako je zbog svog vrlo povoljnog položaja u gradu i blizine dviju zagrebačkih važnih prometnica; kao i zbog blizine centra grada na „dobrom glasu“; u njoj se uočava neobičan nesklad između prometne uređenosti i neuređenosti; te prisutnosti važnih institucija i arhitektonski značajnih građevina uz Ulicu Grada Vukovara, te neuredno raspoređenih privatnih kuća i stambenih zgrada iz različitih perioda u unutrašnjosti četvrti. Ova gradska četvrt duge povijesti koja je za Zagreb značajna iz više razloga navest će promatrača da se zapita što se to krije iza, na prvu nespojivih, ali na Trnju ipak prisutnih obilježja. Sve poprima osoban karakter kada netko, kao što sam ja, u ovu četvrt doseli u ranom djetinjstvu, te tu provede ključne godine odrastanja.

U svakom slučaju, odrasli na Trnju ili ne, svi koji se nađu u nekom dijelu ove zagrebačke četvrti zamijetit će njenu posebnost – brojne pozitivne strane, ali i brojne mane; a iz perspektive urbane sociologije, cjelokupan prostor Trnja vrelo je tema za istraživanja. Moglo bi se reći i da se na primjeru Trnja mogu uvidjeti i pratiti različite faze razvoja Zagreba, kao i moguće manjkavosti u povijesti planiranja širenja grada – o čemu će se u radu i raspravljati. Prije svega, nastojat će se objasniti neki osnovni pojmovi vezani uz grad. Grad je zajednica obilježena mjestom, a sastoji se od brojnih manjih zajednica, koje u tom gradu uspješno ili manje uspješno djeluju. Osim sociološkog značaja grada koji je u fokusu rada, neizostavan je i administrativni aspekt podjele grada, koji će se također opisati. Administrativna podjela grada bit će od posebne važnosti za razumijevanje posljednjeg dijela rada u kojem će se provesti analiza šest od ukupno

trinaest mjesnih odbora gradske četvrti Trnje, čime će se nastojati ponuditi jasnija slika gradske četvrti koja se sastoji od manjih lokalnih cjelina.

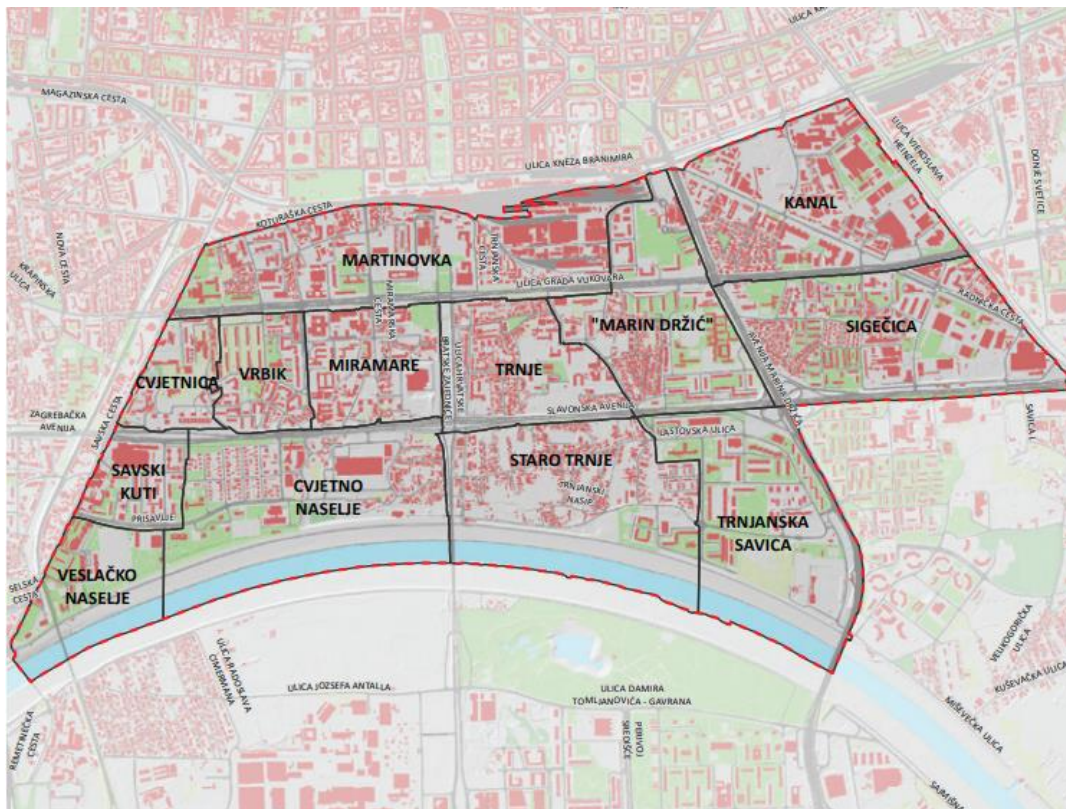
Ipak, prije analize Trnja danas, bit će nužno razumjeti povijest Trnja u kontekstu povijesnog razvoja Zagreba. Današnje stanje grada rezultat je dugoročnih socioloških, urbanih, pravnih i drugih procesa koji su oblikovali širenje grada i promjene u njemu. Rad će se tako osvrnuti na povijest urbanog planiranja Zagreba pri čemu će posebna pozornost biti pridana prostoru današnje gradske četvrti Trnje, ali će biti nužno razumjeti i društvene promjene koje su zahvaćale taj dio grada i značajnim dijelom i uvjetovale kako su gradske vlasti kroz povijest tretirale (ili zapostavljale) urbani razvoj Trnja. Bit će zanimljivo promotriti kako je Trnje, isprva selo na južnom kraju Zagreba, otvaranjem tvornica pretežito uz željeznicu postalo radničko naselje; da bi 1930-ih godina, nakon izgradnje Ulice Grada Vukovara počelo mijenjati položaj, postajući važan dio grada – dok je unutrašnjost naselja ostajala zanemarivana. U drugom dijelu dvadesetog stoljeća, problem urbanog nereda Trnja pokušavao se riješiti u nekoliko navrata, no slojevita problematika urbane neuređenosti četvrti nije dočekala obuhvatan plan koji bi mogao biti uspješno proveden.

Teorijski okvir rada sociološki je, pri čemu se rad primarno oslanja na disciplinu sociologije grada (urbane sociologije). Središte interesa urbane sociologije su grad i njegovi stanovnici, odnosno proučavanje života u gradovima, što će biti važno pitanje u ovom radu. U obzir će biti uzeti radovi s polja urbane sociologije koji istražuju odnos građana i grada u kojem žive i u kojima se razmatra kako stanovnici grada i grad međusobno oblikuju gradske strukture. Kroz pregled radova vrsnih hrvatskih sociologa objedinit će se saznanja o procesima koji oblikuju život u gradu, što će doprinijeti daljnjem razvoju teme rada i pospješiti analizu gradske četvrti Trnje. U radu će se koristiti metode analize sadržaja postojećih podataka, a dio rada u kojem će se analizirati mjesni odbori u gradskoj četvrti Trnje temeljit će se na spoznajama stečenim prethodno provedenom analizom sadržaja, ali i promatranjem, kako prostora mjesnih odbora, tako i materijala (karte, dokumenti o urbanom planiranju) koji omogućuju potpunije shvaćanje prostora unutar gradske četvrti. Glavno pitanje analize bit će kvaliteta života u naselju, budući da se o tom aspektu života u gradu govorilo od davnih vremena. Kao što piše Zlatar (2013), za grad je još u Aristotelovo doba bilo važno da za barem dio stanovnika bude mjesto u kojem se „dobro živi“ (13), iz čega se može zaključiti da je kvaliteta života oduvijek bila važna – a pokazat će se kako je zapravo urbanističko planiranje povezano s kvalitetom života u naselju i kako utječe na dojam stanovnika o nekom dijelu grada.

1. Gradska četvrt Trnje

1.1. Položaj i podijeljenost na mjesne odbore

Trnje je zagrebačka gradska četvrt omeđena velikim gradskim prometnicama – Savskom cestom na zapadu te Heinzelovom i Avenijom Marina Držića na istoku. Sjeverna granica gradske četvrti Trnje je željeznička pruga, dok je južna granica četvrti rijeka Sava. Niže se nalazi karta naselja koja redom obuhvaća trinaest mjesnih odbora gradske četvrti Trnje: mjesne odbore Cvjetnica, Cvjetno naselje, Kanal, „Marin Držić“, Martinovka, Miramare, Savski kuti, Sigječica, Staro Trnje, Trnjanska Savica, Trnje, Veslačko naselje, i mjesni odbor Vrbik.

Slika 1: Karta mjesnih odbora unutar gradske četvrti Trnje¹

Vrijedi se odmah osvrnuti na pojam mjesnog odbora. Kako napominje Rešetar (2009.), mjesni odbor se često od strane stanovnika poistovjećuje s pojmom naselja (2009: 783). Moguće je

¹ Trnje, pregledna karta, osnovni podaci, str. 9;
<https://www.zagreb.hr/userdocsimages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/03%20Trnje.pdf>.

stoga da brojni stanovnici pripadaju nekom mjesnom odboru, te se tako primjerice kod dijela stanovnika mjesnog odbora Staro Trnje može javiti dojam kako pripadaju, odnosno da su dijelom naselja Savica; dok nisu svjesni točnih granica mjesnih odbora u „svojem“ dijelu grada. Mjesni odbori dijelovi su četvrti, naselja ili više naselja koja su međusobno povezana, a u Zagrebu odbora ima 218, pri čemu je 147 mjesnih odbora osnovano za određene dijelove zagrebačkih naselja, 12 za dijelove naselja Sesvete, dok je za područje ostalih 68 službenih zagrebačkih naselja u sastavu Grada Zagreba osnovano ukupno 59 mjesnih odbora².

Distinkcija između dva pojma postoji, iako Rešetar zaključuje kako naselja često s pravom bivaju poistovječena s mjesnim odborom koji na području nekog naselja djeluje, budući da se mjesni odbori, barem u većini slučajeva površinski „poklapaju“ s naseljem kako ga stanovnici percipiraju. Rešetar iz čl. 2 Zakona o naseljima citira definiciju naselja: „Naseljem (se) smatra prostorna jedinica koja se sastoji od građevinskog područja i područja druge namjene, a ima ime i vlastiti sistem obilježavanja zgrada“ (2009: 783). Ipak, moglo bi se intuitivno zaključiti kako je pojam mjesnog odbora manje jasan i složeniji od pojma naselja. Mnogi će mlađi stanovnici naselja biti neupućeni u pitanje i pojam mjesnog odbora dok će se možda više doživljavati stanovnicima naselja, ili se čak poistovjećivati s područjem svoje gradske četvrti. Iz iskustva, kao stanovnica Trnja od ranog djetinjstva, sjećanje mi potvrđuje kako ni ja, kao ni ostala djeca školske dobi koja su odrastala sa mnom na području mjesnih odbora Trnje i „Marin Držić“ nisu pravila distinkciju, te smo se svi smatrali pripadnicima „Trnja“, ili čak „Krug“ – što je za nas, tada, bio prilično širok i apstraktan pojam, koji smo svejedno primjenjivali samo na dio „kvarta“ u kojem smo živjeli, dok smo opet intuitivno „svoj“ prostor razlikovali od onog koji je od nas bio odijeljen Slavenskom avenijom – prostor Savice. S druge strane, za one koji su ondje odrastali, bila je jasnija distinkcija između prostora Starog Trnja i Savice. Svejedno, kako Rešetar zaključuje „velik [je] broj naselja u Hrvatskoj dobio status mjesnog odbora“ te se ovdje konačno može povući uska poveznica između dva pojma, ali se ipak mora imati na umu da su oni među sobom dakako različiti (Rešetar, 2009: 783).

1.2. *Pravni okvir: jedinice lokalne samouprave*

Kad se govori o „službenom aspektu“ podjele Zagreba i o upravljanju gradom, valja reći da se velika izmjena dogodila nakon ukidanja mjesnih zajednica 1993. godine. Pet godina nakon

² Aktivnosti Grada Zagreba; mjesna samouprava, mjesni odbori; <https://aktivnosti.zagreb.hr/mjesna-samouprava/mjesni-odbori/12930>.

ukidanja mjesnih zajednica, Zagreb je Statutom bio podijeljen na 17 gradskih četvrti, dok su mjesni odbori kao lokalni oblici zajednica i samouprave bili ustrojeni relativno nedavno, 2009. godine (Hrženjak, 2011: 43). 11. studenoga 1997., gradska se samouprava ustrojila na dvije razine zajednica – čime nastaje već spomenuta podjela na 17 gradskih četvrti na višoj i mjesne odbore na nižoj razini. Nadalje, iako su u skladu s čl. 80/5 Statuta iz 1999. mjesni odbori bili regulirani, godinama kasnije nije bilo odluke što se tiče izbora mjesnih odbora (Hrženjak, 2011: 44). U vremenskom razdoblju od 1999. do 2009. u Zagrebu su još uvijek kao jedinice funkcionirale samo gradske četvrti; dok se pitanju osnivanja mjesnih odbora pristupilo tek 2008. Potom su, u svibnju 2009., na izborima napokon izabrana vijeća mjesnih odbora; no, izbor je, kako Hrženjak upozorava, bio popraćen „stručnim upozorenjima da je model s dvije razine supmunicipalnih jedinica u europskim gradovima gotovo nepoznat“ (2011: 45). Dakle, ovakav je oblik podjele gradskih jedinica bio nešto novo na razini europskih gradova i od samog početka, unatoč tome što su mjesni odbori bili ustrojeni, nije bilo sigurnosti da će sustav uspješno funkcionirati.

Ideja mjesnih odbora je bila da će oni u svom djelovanju biti povezani sa sustavom rada gradskih četvrti, kao i sa sustavom cjelokupne zagrebačke lokalne samouprave, a 12. veljače 2010. godine su prihvaćene postavke *Uloga i zadaci gradskih četvrti i mjesnih odbora na obavljanju poslova utvrđenih Zakonom i Statutom Grada Zagreba*, koje su potom poslone i vijećnicima mjesnih odbora i gradskih četvrti. Što se tiče samih zagrebačkih gradskih četvrti, dok su po površini Sesvete i Brezovica istaknute kao najveće; Trnje, koje se promatra u ovom radu, autor navodi kao jednu od četvrti istaknutih po višem stupnju urbaniziranosti (uz Donji grad, Donji grad, Maksimir, sjevernu i južnu Trešnjevku, Črnomerec i Novi Zagreb – istok) (Hrženjak 2011: 47); a Trnje je podijeljeno u već ranije spomenutih trinaest mjesnih odbora, o kojima će kasnije u radu nešto više biti rečeno. Istaknuta je činjenica kako „površina i broj mjesnih odbora kao i prosječan broj stanovnika po mjesnom odboru pokazuju veće razlike nego što bi se mogle očekivati s obzirom na stupanj urbanizacije i potrebe razvoja samouprave u Gradu“ (Hrženjak 2011: 47, 48). Vezano uz mjesne odbore, kao 'podjedinice' gradskih četvrti, važno je razumjeti da je njihova svrha predviđena kao važna za kvalitetno funkcioniranje rada mjesne samouprave unutar pojedinih gradskih četvrti: „Pravna osobnost jedinica mjesne samouprave garancija je i uvjet uz koje se odvija međusobna suradnja i suradnja s upravnim tijelima grada“ (Hrženjak 2011: 52). Očekuje se da Grad Zagreb, unatoč tome što funkcionira kao cjelina, kao takav ne može ostvarivati i pojedinačne interese manjih cjelina – jedinica lokalne samouprave. Na nižoj, lokalnoj razini, za jedinice mjesnih odbora i gradskih četvrti se

smatra da će surađivati; te bi se na tim razinama u skladu s potrebama i prioritetima građana problemi lokalnih jedinica trebali rješavati na razini lokalne samouprave. Nakon što su jedinice mjesne samouprave bile zakonski uspostavljene, bila je predviđena i „lepeza prava upravljanja dijelom financijskih sredstava iz proračuna“ (Hrženjak 2011: 52) kako bi te jedinice imale osigurana novčana sredstva potrebna za uspješno djelovanje.

Iako je na razini gradskih četvrti grad dužan osigurati sredstva za raspolaganje, Hrženjak naglašava da postoji problem kod članaka koji reguliraju odredbe za gradske četvrti i mjesne odbore. Također, u pojedinim raspravama postaje jasno da ni same gradske četvrti, ako i kada i donesu plan o određenim kolektivnim akcijama, često „nemaju utjecaja na njihovo izvršenje: kvalitetu, cijenu, trajanje itd.“ (Hrženjak 2011: 55), pa se stoga smanjeni utjecaj može očekivati i kod mjesnih odbora. Još se 2011. isticala potreba za decentralizacijom onih poslova koje bi mjesni odbori i gradske četvrti mogle obavljati (2011: 56), te se može reći kako bi decentralizacija stanovnicima jedinica lokalne samouprave omogućila upravo da budu uključeni u donošenje odluka o prostoru svoje lokalne jedinice – „žarištu njihova svakodnevnog interesa“ (Hrženjak, 2011: 60). Dok je za pojedina pitanja korisno da se sagledavaju na razini grada, adresiranje problema lokalnih jedinica će vjerojatno imati konkretnije ishode odvijajući se na lokalnoj razini.

Na kraju se može uvidjeti kako su gradske četvrti, a potom i mjesni odbori, okviri unutar kojih djeluju zajednice stanovnika koji će se svakodnevno suočavati s problemima svojih zajednica. Drugim riječima, sve što se odvija na lokalnoj razini, bit će „problem“ stanovnika upravo tih dijelova grada; svakog će se stanovnika nekog mjesnog odbora, ili naselja ticati postoje li na tom području neki oblici odgojno-obrazovne ustanove (škola, vrtić); kakva je prometna infrastruktura; koliko je dobro ili loše dio grada povezan s ostalim važnim prometnicama o gradu; zbrinjava li se otpad; ima li mjesni odbor zadovoljavajuću ponudu trgovina; tržnicu itd. S druge pak strane, može se govoriti i o razini sloge unutar samog mjesnog odbora. Perkov (2019) primjerice piše kako su građani sve više složni u pojedinim inicijativama kojima se pokušava oduprijeti intervencijama u njihov javni prostor. Kao primjer se navodi inicijativa stanovnika MO-a Trnjanska Savica, „Čuvajmo naš park“ – kojom su se, na proljeće 2017. godine građani Trnjanske Savice pobunili protiv izgradnje crkve na mjestu prostrane zelene površine na jednom dijelu ovog mjesnog odbora (Perkov, 2019: 66), pri čemu se ističe da je upravo postojanje javnih površina nastalih urbanim planiranjem dovelo do osjećaja zajedništva u lokalnoj zajednici koje je omogućilo uspjeh inicijative.

U ovom dijelu rada važno je omogućiti razumijevanje naselja, odnosno mjesnog odbora kao važnog oblika zajednice koja stanuje i djeluje na nekom lokalnom području unutar grada koji je sam za sebe skup takvih jedinica, tj. zajednica. Prije svega, moguće je govoriti o zajednici kao važnom sociološkom pojmu, oko kojeg su se godinama vodile brojne rasprave. Nakon što pojam zajednice bude predstavljen iz sociološke perspektive, bit će moguće uočiti kako je gradska četvrt zapravo skup manjih lokalnih zajednica koje djeluju sa zajedničkim ciljem. Nešto kasnije, u sklopu sociološkog razumijevanja zajednice još će se ponešto reći o administrativnoj podjeli grada na lokalne cjeline, nakon što je ovo pitanje već bilo pobliže razmotreno. Uočiti će se kako su stanovnici mjesnih odbora, a onda i gradskih četvrti, članovi zajednica kojima je potrebno omogućiti da se za pitanja prisutna u tim zajednicama sami mogu izboriti, i o tim pitanjima kao zajednica odlučivati. Pitanja koja postoje na razini mjesne samouprave često su rješavana od strane Grada, što je u određenom broju slučajeva pogrešno, budući da samo stanovnici prepoznaju probleme svojih lokalnih zajednica; te se mora znati razlučiti za koja će pitanja na lokalnoj razini biti odgovorni građani, a što će biti „prepušteno“ Gradu. U skladu sa zakonom, nužno je da za gradske četvrti i za mjesne odbore budu osigurana i potrebna sredstva. Koji su zapravo važni elementi koji bi trebali biti ispunjeni kako bi građani bili zadovoljni naseljima u kojima stanuju, te koji od tih elemenata posjeduje zagrebačka četvrt Trnje bit će razmotreno nešto kasnije u radu, dok će jedna od nadolazećih cjelina u radu ponuditi kratak pregled povijesti urbanog planiranja i izgradnje Trnja, kao i pregled povijesti četvrti.

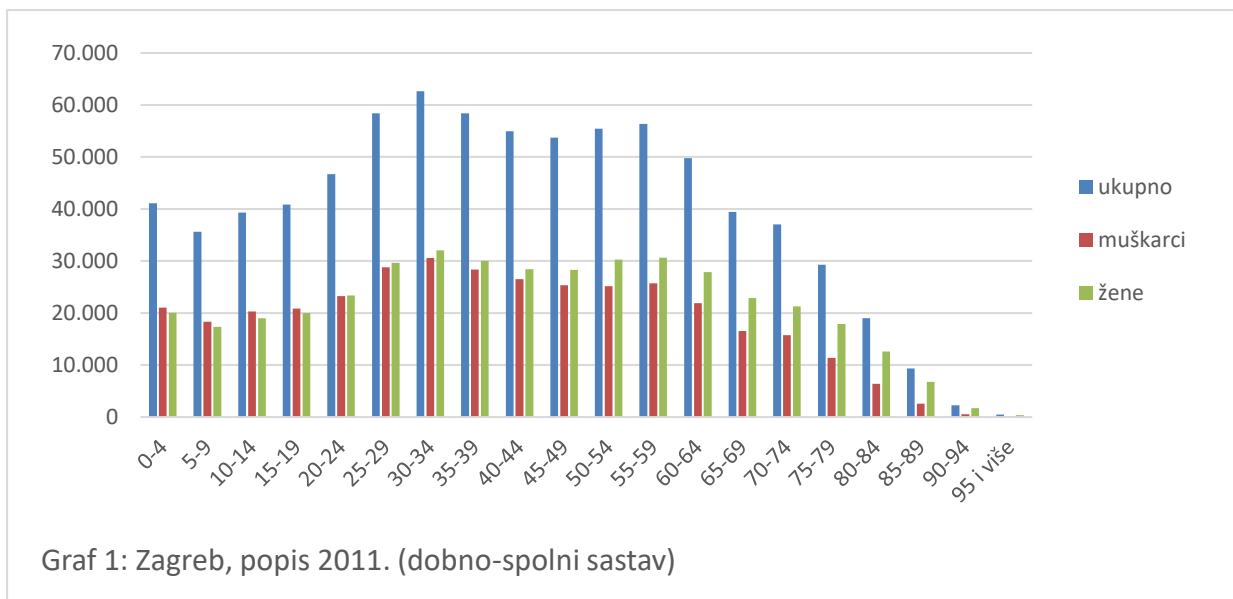
1.3. Stanovništvo Trnja

Rešetar (2009: 783) dodaje kako većina naselja u Hrvatskoj ima relativno mali broj stanovnika, do 2.000 (čak 95%). U nastavku će se proučiti broj stanovnika gradske četvrti Trnje prema podacima popisa stanovništva iz 2011. godine, koji će se potom usporediti s posljednjim popisom iz 2021. godine. Također će se prokomentirati i sastav stanovništva pojedinih mjesnih odbora u četvrti, 2011., a zatim i 2021. godine.

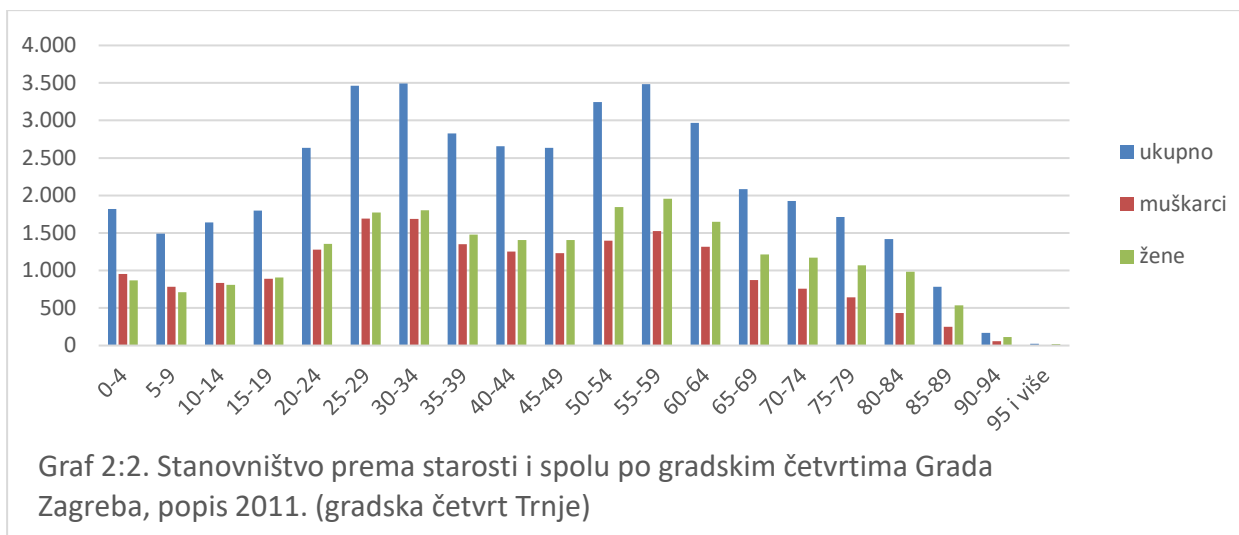
Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Grad Zagreb je ukupno naseljavao 790,017 stanovnika – točnije, 369,339 stanovnika i 420,678 stanovnica. Broj kućanstava je iznosio ukupno 303,441 kućanstvo na području Grada Zagreba, dok su na području gradske četvrti Trnje bila popisana 18,352 kućanstva.³ Od ukupnog broja kućanstava popisanih 2011. godine

³ DZS, Privatna kućanstva prema broju članova, popis 2011.; <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm>.

na području gradske četvrti Trnje, 23,366 stanova, odnosno 22,935 stanova za stalno stanovanje; bila su popisana 18,142 nastanjena stana za stalno. Prema podacima iz DZS⁴, 2011. zagrebačka četvrt Trnje je brojila ukupno 42,282 stanovnika. Od toga, 19,202 stanovnika, a 23,080 stanovnica. Kad se govori o dobnom sastavu, brojni su bili stanovnici u rasponu između 25-29 i 30-34 godine, te potom redom u rasponima između 50-54, 55-59 i 60-64 godine. Prva mlađa grupa stanovnika Trnja tada je obuhvaćala 6,958 od ukupnog broja stanovnika, dok je druga, starija grupa ukupno brojila 9,691 stanovnika. Može se usporediti stanje dobno-godišnjeg sastava stanovništva sa Zagrebom iste godine popisa, iz čega proizlazi konstatacija da se je na području grada 2011. po brojnosti isticala grupa u dobno-godišnjem rasponu 30-34 godine (62,626 stanovnika), ali je stanovništvo između 25 i 39 godina bilo brojnije, kao i stanovnici u dobno-godišnjem rasponu između 50 i 59 godina. Dakle, u Trnju je iste godine bilo nešto više mlađeg stanovništva u odnosu na Zagreb, dok je i u jednom i u drugom slučaju znatno manje vrlo starog i vrlo mladog stanovništva. Struktura grada kao i ona četvrti Trnje stacionarnog je tipa, kao što se može vidjeti iz grafova, no vrlo je zabrinjavajući vidno manji broj mlađih stanovnika posljednjih godina.

⁴ DZS, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima Grada Zagreba, popis 2011.; <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm>.

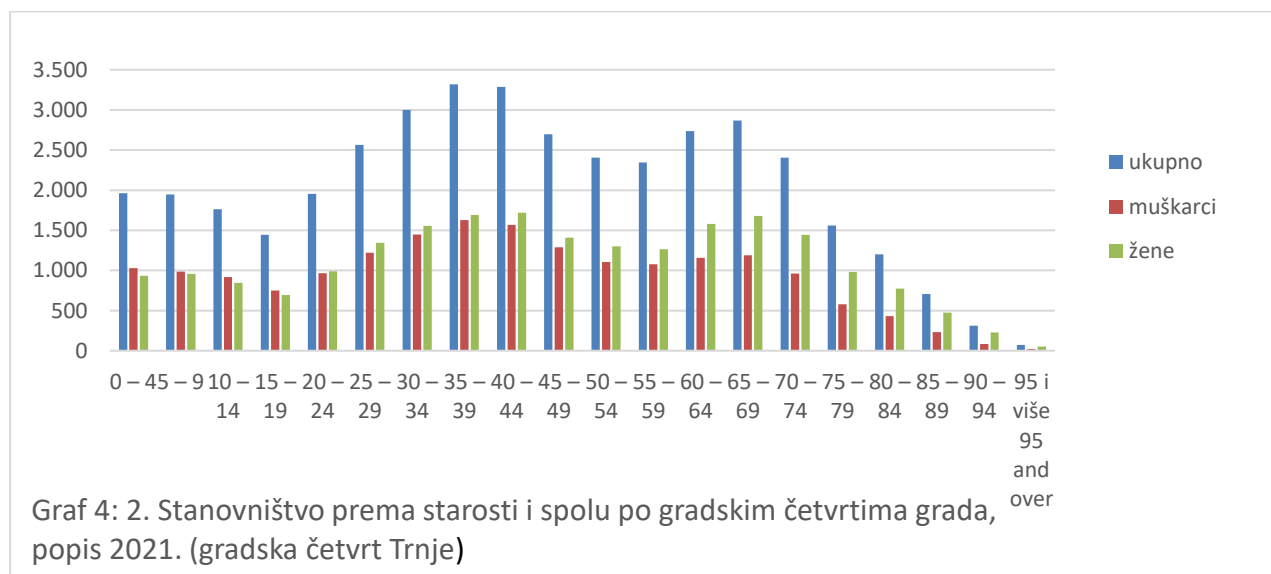
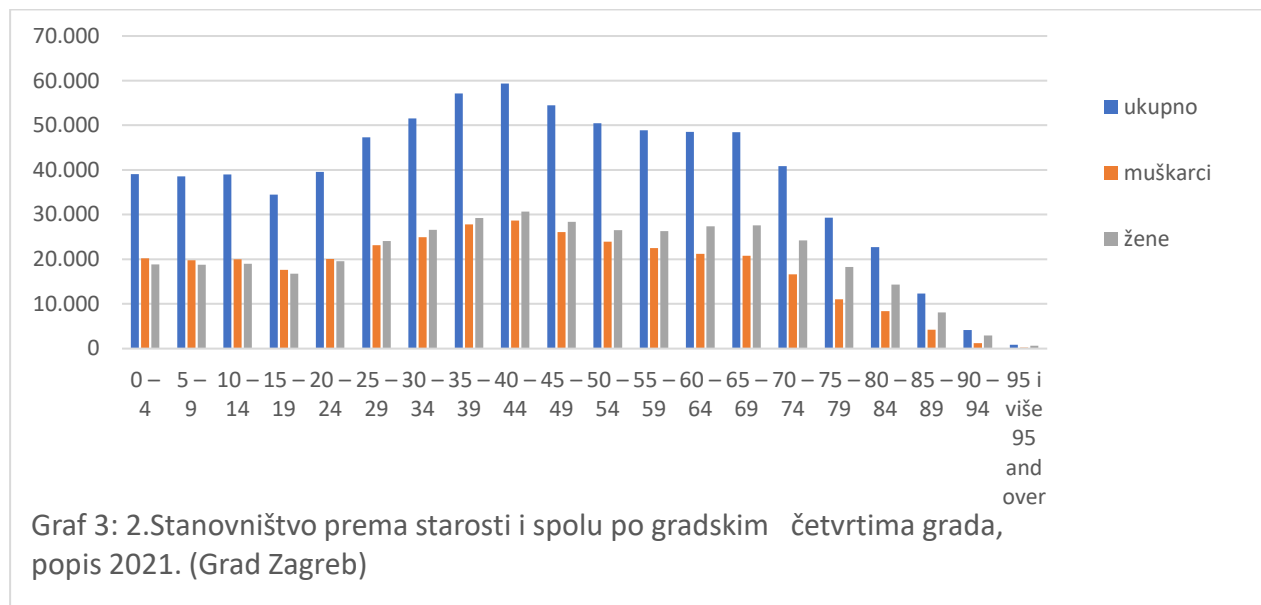

U popisu stanovništva 2021., navedeno je da su na području Grada Zagreba popisano ukupno 767,131 stanovnika (popisano je 358,616 stanovnika i 408,515 stanovnica).⁵ Što se tiče dobno spolnog sastava, brojnošću su se isticale dobne grupe u rasponu redom 35-39, 40-44 i 45-49 godina, a tim se dobnim grupama mogu dodati i one nešto starijih i mlađih, dok je starije i mlađe stanovništvo bilo u manjem broju. Tri navedene dobne skupine 2021. su zajedno brojile 170,953 stanovnika. Kad se govori o stambenim jedinicama, 2021. je na području grada popisano ukupno 300 650 kućanstava, od kojih su 299,792 privatna kućanstva. Nadalje, popisane su 393,433 stambene jedinice, od kojih su 382,926 objekata stanovi za stalno stanovanje. Što se tiče samog stanovništva, unutar gradske četvrti Trnje ukupno je popisana 41,339 osoba. Također je popisano 18 285 kućanstava, od kojih su 18,097 privatnih kućanstava. Na Trnju se nalaze 24,292 stambene jedinice, tj. 23,759 stanova za stalno stanovanje.⁶ Što se pak samog stanovništva na području gradske četvrti Trnje tiče, ondje je 2021. bilo popisano 40,539 stanovnika; točnije, 18, 625 stanovnika i 21, 914 stanovnica. Brojem su se isticale dobne skupine redom u rasponima između 30 i 34, 35 i 39, te 40 i 44 godine (ukupno, ovih stanovnika je 9,603). Na Trnju se brojem isticala i skupina stanovnika između 60 i 69 godina (5,604 stanovnika na Trnju je u toj dobnoj skupini). Može se zaključiti da, dok je prema popisu iz 2021. godine mlađe stanovništvo na Trnju nešto brojnije nego u Zagrebu, ali i kako zagrebačka četvrt Trnje istovremeno broji i veći broj nešto starijeg stanovništva u odnosu na Grad Zagreb iste godine. U nastavku slijede grafovi u kojima se može promotriti razlika u brojnosti

⁵ DZS, Stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima Grada Zagreba, popis 2021.; <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>.

⁶ Popis stanovništva 2021. (2022), str. 132.; <https://podaci.dzs.hr/media/ixpn5qzo/si-1711-popis-stanovnistva-kucanstava-i-stanova-2021-prvi-rezultati-po-naseljima.pdf>.

stanovnika koja slijedi iz popisa 2021. godine između broja stanovnika na području Grada Zagreba i broja stanovnika na području gradske četvrti Trnje.

Kao što se može uvidjeti iz podataka, iz dva popisa stanovništva, u samom Gradu Zagrebu je 2021. popisano manje stanovnika nego na prethodnom popisu, a manjak stanovnika u Zagrebu popratio je i blagi pad stanovnika četvrti Trnje kroz godine. Pa ipak, pad stanovništva Trnja nešto je manji u odnosu na onaj na razini grada. Također, sukladno smanjenju broja stanovnika, na razini grada se smanjio i broj popisanih kućanstava, a na Trnju je broj popisanih stanova za stalno stanovanje u odnosu na prethodni popis čak porastao (sa 22,935, broj popisanih stanova

za stalno stanovanje je porastao na 23,759 popisanih stanova za stalno stanovanje 2021. godine), što se čini kao značajan podatak, pogotovo uzimajući u obzir blagi pad broja stanovnika na području gradske četvrti. U Zagrebu je odnos ukupnog stanovništva kroz godine, osim blagog pada; uzimajući u obzir i dobno-spolni sastav; ostao prilično stabilan, dok je na Trnju broj stanovnika neznatno pao, ali je i malo porastao broj najmlađe dobne skupine stanovništva. Također, kako pokazuju podaci, 2011. godine je broj stanova po km² na Trnju bio znatno veći nego u ostatku Zagreba: dok je u Trnju te godine u prosjeku na km² bilo 5 745 stanova, na području Grada Zagreba su se na prostoru km² u prosjeku nalazila 1, 232 stana. Isti podatak upućuje na očite razlike u izgrađenosti pojedinog naselja, odnosno, podatak o naseljenosti Trnja upućuje na prilično visoku razinu izgrađenosti i urbanizacije pojedinih dijelova gradske četvrti. U nastavku će se sagledati točni podaci o naseljenosti pojedinih mjesnih odbora u gradskoj četvrti Trnje prema podacima iz posljednja dva popisa stanovništva (2011. i 2021. godine). Kako se uočava iz podataka o naseljenosti mjesnih odbora gradske četvrti Trnje iz popisa stanovništva 2011. godine⁷, mjesni odbori nejednako su naseljeni, te su međusobno različitih površina, pri čemu su neki manji mjesni odbori gušće naseljeni, dok drugi, površinom veći mjesni odbori, u nekim slučajevima imaju manju gustoću naseljenosti.

Kako pokazuje popis stanovništva iz 2021. godine, podaci su nešto izmijenjeni, ali se ukupna slika naseljenosti trnjanskih mjesnih odbora nije znatno promijenila. Ipak vrijedi napomenuti da se, u odnosu na popis 2011. godine skoro svaki je mjesni odbor izgubio nešto stanovnika. Daleko najnaseljeniji su mjesni odbor Trnjanska Savica (8 129 stanovnika) i mjesni odbor "Marin Držić" (6 060 stanovnika), a prilično je naseljen i MO Sigečica gdje stanuje 6 077 ljudi. Sigečica je iznimka gdje je stanovništvo unazad 10 godina poraslo, te je sada ovaj mjesni odbor brojniji od „Marina Držića“. Kao "najnaseljeniji" dijelovi četvrti, MO "Marin Držić" i MO Trnjanska Savica su i među najgušće naseljenim mjesnim odborima Trnja. Pa ipak, Vrbik i Cvjetnica su gušće naseljeni; na Vrbiku je prosječan broj stanovnika na km² 13 967, a na Cvjetnici na km² u prosjeku stanuje 11 200 stanovnika. Najmanje stanovnika broji MO je Veslačko naselje, gdje stanuje samo 981 stanovnik, iako ovaj mjesni odbor površinom nije najmanji, a najrjeđe naseljeni mjesni odbori su Cvjetno naselje i Kanal. Već samim pogledom na naselja Cvjetno naselje i Kanal, ovi dijelovi gradske četvrti Trnje djeluju rijetko naseljeni – Kanal s niskim građevinama i sada brojnim poslovnim prostorima, te na dijelovima još uvijek neizgrađen; ovo je i mjesni odbor na području kojeg se dugo vremena nalaze napuštene zgrade

⁷ Trnje, gradske četvrti Grada Zagreba, prostorna i statistička analiza, str. 10; <https://www.zagreb.hr/userdocsimages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/03%20Trnje.pdf>.

nekada aktivnih zagrebačkih tvornica; dok je Cvjetno naselje jednostavno rjeđe izgrađeno. Na Cvjetnom se naselju također uočavaju nešto niži stambeni objekti, kao i nekolicina poslovnih objekata. Između ostalog, za ondje se kao važan i za Zagrepčane vrlo prepoznatljiv simbol grada smjestila i zgrada Hrvatske radio televizije. S druge pak strane, i Vrbik i Cvjetnica vidljivo su gusto naseljenije, s vrlo malo zelenih površina, te su ondje stambeni objekti u većini slučajeva građeni vrlo blizu jedni drugima. Mjesni odbor Miramare koji graniči s Vrbikom znatno je rjeđe naseljen, no ondje stanovništvo “prorjeđuje” činjenica da se u tom dijelu nalaze Filozofski fakultet, Fakultet strojarstva i brodogradnje, kao i još nekoliko nestambenih objekata. Još jedna značajna ustanova na području Mjesni odbor Miramare je Nacionalna i sveučilišna knjižnica, a samih stambenih objekata ima manje, dok su na području Vrbika gotovo isključivo stambeni objekti. Na Trnjanskoj Savici pak, koja broji najviše stanovnika kao mjesni odbor, kao i u mjesnom odboru “Marin Držić”, velik je broj velikih stambenih zgrada, te će i neiskusnom promatraču *outline* naselja otkriti da u tim dijelovima živi veći broj stanovnika. Slično je i u mjesnom odboru Sigečica.

Geografskim položajem, zagrebačka četvrt Trnje trenutno se nalazi u „središnjem“ položaju u gradu. Sve je iz gradske četvrti lako dostupno i ona graniči na jugu s Novim Zagrebom, na sjeveru s centrom Zagreba, a i istočno i zapadno od ove četvrti Zagreb se prilično daleko širi. Ukupna površina gradske četvrti iznosi 7,36 km² (736,46 ha⁸), u odnosu na 641,32 km², kolika je površina Grada Zagreba. Unutar granica Trnja, površinski najmanji mjesni odbori su redom Cvjetnica, Savski kuti i Vrbik; dok su površinski najprostraniji prostori mjesnih odbora Cvjetno naselje, Martinovka, a potom Sigečica i Staro Trnje koji su površinom skoro iste veličine.

2. Grad – osnovni pojmovi

2.1. Sociološko shvaćanje zajednice

Autori Geiger Zeman i Zeman konstatirali su kako je ideja zajednice u sociologiji oduvijek bila, te je i dalje tema rasprava. Iako se o ovom pitanju puno raspravljalo, „zadovoljavajuća [se] definicija [zajednice] u sociologijskim terminima čini jednako udaljenom kao što je oduvijek bila“ (Geiger Zeman i Zeman, 2010: 23). Različiti sociolozi na zajednicu su gledali na razne načine. Dok je Lyon tvrdio kako se pojam zajednice treba proučavati prema situaciji, odnosno,

⁸ Trnje, Aktivnosti grada Zagreba; gradske četvrti: Trnje; <https://aktivnosti.zagreb.hr/trnje/150>.

da je nemoguće naći definiciju zajednice koja bi se mogla primijeniti na različite situacije, Day smatra da pojam zajednice ne treba doživljavati kao zamućen i kompleksan. Day predlaže sljedeći oblik shvaćanja pojma: „Zajednica se [...] odnosi 'na one stvari koje su ljudima zajedničke, koje ih povezuju, i koje im daju osjećaj uzajamnog pripadanja'“. Također, navodi, zajednice, kako „uključuju“, tako i „isključuju“, praveći svojevrsnu 'granicu' između svojih pripadnika i onih koji to nisu (Geiger Zeman i Zeman, 2010: 24). U 20. stoljeću, zajednicu su opisivali i Park (1936.), Sussman (1959.), Kaufman (1959.) i Sutton i Kolaja (1960.), a ono što je povezalosve ove znanstvenike u njihovim shvaćanjima zajednice jest nužnost postojanja nekog oblika interakcije ili međusobne ovisnosti koja će povezivati članove unutar zajednice. K tome, svi su spomenuti autori u svoje definicije uključili i razinu shvaćanja zajednice određene mjestom.

Kako se može pronaći u djelu autora Geiger Zeman i Zeman, Park između ostalog vidi zajednicu kao „teritorijalno organiziranu populaciju“, Sussman kao važan element zajednice izdvaja „ograničeno zemljopisno područje“, Kaufman spominje „(relativno malo) mjesto“, a za autore Sutton i Kolaja zajednica je „broj obitelji koje prebivaju na relativno malom području unutar kojeg su razvili više ili manje kompletnu socio-kulturnu definiciju prožetu kolektivnom identifikacijom i sredstvima kojima rješavaju probleme izrasle na području koje dijele“ (2010: 25). Kao komponenta zajednice mogu se navesti i neki „zajednički problemi“, ali i „usklađeno zadovoljavanje individualnih potreba i grupnih (kolektivnih) ciljeva i interesa“ (Geiger Zeman i Zeman, 2010: 25). John Bruhn je primjerice u cijelu priču o zajednici uključio i element prema kojemu zajednica postaje označena onom vrstom odnosa koja se razlikuje od običnog poznanstva zajedničkim ciljem, na način da „grupa dijeli neke zajedničke ciljeve vrijednosti i način života koji ih uzajamno pojačava, stvara pozitivne osjećaje i rezultira određenim stupnjem uzajamne predanosti i odgovornosti“ (Geiger Zeman i Zeman, 2010: 26).

Iako je pristupa ideji zajednice, kao što je već bilo prikazano, uistinu velik broj, navedeni sociološki pristupi ideji zajednice daju naslutiti neke glavne elemente pojma, te se uviđa i kako je moguće napraviti poveznicu između socioloških pristupa zajednici i grada, ali i manjih konstitutivnih dijelova grada (npr. naselja/mjesnih odbora i gradskih četvrti).

Čaldarović još 1978. godine piše o planiranju gradova, pri čemu grad, odnosno dijelove grada definira kao prostore višeg ili nižeg stupnja socijalne integracije. Čaldarović se okreće pitanju socijalne integracije, budući da su nova naselja (misli se na 'novije' dijelove Zagreba iz perspektive vremena kada je pisan tekst; poput Novog Zagreba), od svojih početaka bila

poznata kao, kako piše, „naselja bez duše“, „naselja-spavaonice“, „kasarne“ i „cementare“ (1978: 96). Ovi izrazi novijim naseljima pridaju osjećaj gubitka povezanosti među ljudima, iliti smanjenja stupnja socijalne integracije u tim naseljima. Pa ipak, za nova je naselja planiranje nužno, te je neizostavno da naselja koja nastaju u novija vremena budu rezultatom neke vrste prethodno izrađenog urbanističkog plana. Čaldarović piše da su „skoro sva nova naselja nastala kao rezultat određene planerske aktivnosti i da predstavljaju realizaciju određenih ideja o tome kako određeni oblici stanovanja i života u suvremenom urbanom društvu treba da izgledaju“ (1978: 96). Kod ove Čaldarovićeve primjedbe vrijedi zamijetiti dvije stvari; prvo, da se gradovi planiraju, i drugo, da ti planovi imaju utjecaj i na „oblike stanovanja“ i na „živote“ u suvremenim gradovima općenito. Nastavno na primjedbu o novim naseljima, Čaldarovića zanima kako starija i novija naselja utječu na razinu socijalne integracije svojih stanovnika – a, čim se govori o socijalnoj integraciji podrazumijeva se postojanje „kooperativnih društvenih odnosa“ na nekom prostoru. Činjenica da se naselja, kao jedinice u podjeli grada mogu vezati uz koncept socijalne integracije, gradska naselja čini oblicima lokalnih zajednica. U nastavku će se promotriti administrativna podjela grada na lokalne zajednice, pri čemu se društveni aspekt neće gubiti iz vida.

2.2. Podjela grada na gradske četvrti i mjesne odbore

Perkov (2022) definira grad kao nužno ovisan o svojim stanovnicima; točnije, bez građana, nema grada. Građani su u gradu na različitim razinama djelotvorni akteri koji sudjeluju u procesima koji se u nekom gradu odvijaju. Navodi se Bassandova podjela na stručnjake za prostor, ekonomske i političke aktere, te stanovnike, koji svi utječu na to kako grad postoji. Kako Perkov napominje, o podjeli aktera u gradu i njihovoj važnosti za procese koji se u gradu odvijaju nije govorio samo Bassand, već su tu i Čaldarović, Seferagić i mnogi drugi (Perkov, 2022: 62, 63). Za svaki grad, a pogotovo u slučaju Zagreba o kojem se u ovom radu govori uslijed promatranja gradske četvrti Trnje, uloga aktera u gradskim procesima ne može se zanemariti, budući da će jedni akteri u pojedinim vremenskim razdobljima biti predvodnici u procesima koji se u gradu odvijaju, dok će se u drugom razdoblju isticati i druge grupe (ili grupa aktera); a koji su akteri u nekom trenutku „snažniji“, izravno će se odraziti na stanje u gradu u tom trenutku. Prema Perkovu (2022), „suvremene tendencije u urbanoj sociologiji od klasičnih se pogleda na grad pomiču prema nekim novim načinima poimanja gradova i urbanosti“ (64). Spominju se koncepti „globalnog grada“, „mreže svjetskih gradova“ kojima gradovi više nisu

isključivo vezani za svoje okolice, a u suvremenom se kontekstu sve više analiziraju i „pametni gradovi“, „zeleni gradovi“, „samoodrživi gradovi“; kao i kvaliteta života i stanovanja, i neki ostali aspekti života u gradu (Perkov, 2022: 64); koji će biti uzeti u obzir i u ovom radu.

Jukić i sur. su se pak osvrnuli na pojam suvremenog grada općenito, opisavši suvremene gradove kao „sve složenije sustave, kako tehnički i infrastrukturno tako i u njihovu društvenom i simboličkom aspektu“ (2018: 96). Kod razvoja gradova, ne može se izostaviti i kontekst društvenog i povijesnog razvoja samih gradova ali i podneblja gdje se razvoj gradova odvija. Istovremeno, Jukić i sur. upozoravaju na jedinstven status europskih suvremenih gradova, koji su se kroz povijest razvijali na poseban način, te ih kao rezultat danas karakteriziraju specifične „društvene organizacije i uloge društvenih institucija – od obitelji do države“ (2018: 96). Iznova se pokazuje važnost građana koji se pojavljuju kao neizostavni članovi grada i gradskih naselja. Kod gradova je onda pak od velike važnosti i kvaliteta života građana, te se za europske gradove može dodati da ih, u tom aspektu, karakterizira „visoka kvaliteta života i zadovoljstvo građana“ (Jukić i sur., 2018: 96). No, kakva je situacija u hrvatskim gradovima i o čemu kvaliteta života u suvremenim (europskim) gradovima uopće ovisi? Čaldarović je, navevši faktore izgradnje i naseljavanja naselja kao važne za razinu socijalne integracije u nekom naselju, na kraju zaključio da su različiti faktori odgovorni za stupanj društvene integracije u naselju (Čaldarović, 1978: 98). Čaldarović je upozorio i na važnost sudjelovanja ne samo stručnjaka, već i građana („laika“) u procesu planiranja naselja, pri čemu se može ostvariti viša razina socijalne integracije, a time i veća kvaliteta života u naselju. Drugim riječima, kao lokalne zajednice građana u kojima je prisutnost nekog oblika društvene integracije neizbježna, uključenost stanovništva u planiranje naselja pozitivno će djelovati na umreženost stanovnika naselja. Čaldarović piše: „Procesi socijalne integracije mogu se daleko lakše stvarati u procesu direktne kooperacije zainteresiranih stanovnika“ (1978: 101). Za naselja se onda može reći da uvelike ovise o umreženosti svojih članova.

Dok Čaldarović poziva na ono planiranje koje uključuje stanovnike kao konstitutivne članove naselja, spominje da se planiranje gradova prije svega odvija na „nefleksibilan način“, da je birokratizirano i opterećeno „centraliziranom procedurom donošenja odluka“ (1978: 100). Osim što je izgradnja naselja opterećena birokratskom strukturom, zakonski i općenito administrativni okviri važni su kad se sagledava „službena“, nesociološka podjela grada. U tom smislu, Rešetar opisuje mjesni odbor kao „realnu društvenu zajednicu“, koja bi, u svom idealnom ostvarenju, trebala predstavljati građane ujedinjene s nekim zajedničkim ciljem, unutar gradske četvrti kao jedinice grada (2009: 773). Dok nudi sociološki okvir mjesnog

odbora, kao „formalno organizirani, institucionalizirani, teritorijalno-socijalni oblik grupiranja ljudi koji su međusobno povezani zajedničkim prostorom i socijalnom (društvenom) aktivnošću usmjerenom na zadovoljenje svojih zajedničkih potreba“ (Rešetar, 2009: 775), administrativni je aspekt koncepta mjesnog odbora nezanemariv za proučavanje urbane strukture grada. Mjesni odbor time postaje važna kategorija za proučavanje grada i na administrativnoj, i na sociološkoj razini, no administrativni okvir prije svega valja razumjeti.

3. Trnje – povijest četvrti i urbano planiranje

Vladimir Mattioni za Trnje je naveo kako se radi o dijelu Zagreba koji je: „od tridesetih godina [...] bio predmet neprekidnih urbanističkih propitivanja i kušnji za svaku generaciju urbanista, te ogledno polje u kojemu su se reflektirale sve promjene u teorijama modernoga urbanizma“ (1995: 111). Prostor Trnja važan je za sam povijesni razvoj čitavog Zagreba, te je ovu četvrt obilježila „burna“ povijest, kroz koju je Trnje isprva bila selo na rubu Zagreba, zatim gradska periferija; da bi do danas postalo „središnji prostor“ grada (Mattioni, 1995: 111) – a, sve se te promijene mogu i zamijetiti iz današnjeg izgleda ove gradske četvrti. Brojne sociološke promjene koje su se odvale na Trnju ponajviše su vidljive na području mjesnih odbora Trnje i Staro Trnje (ponešto i na prostoru Vrbika i Miramarea), gdje se još uvijek, često „presječene“ nov(ij)im stambenim objektima pronalaze ulice omeđene kućama iz nekih prošlih vremena. S druge strane, na „Martinovki“ su ostaci nekada uspješne zagrebačke tvornice Gredelj kao i ostaci ruševine starog Paromlina. Od navedenih naselja, najviši stupanj neuređenosti i supostojanja različitih razdoblja i oblika (uglavnom) stambenih objekata područje je mjesnih odbora Trnje i „Marin Držić“; budući da na Trnju još uvijek postoji nekoliko ulica koje odaju nekadašnji izgled tog dijela grada, dok su u dijelovima MO-a „Marin Držić“ isprepliću obiteljske kuće i starije ili novije stambene zgrade, koje su samo na jednom dijelu građene tako da ne remete izgled naselja. Takva urbana slika naselja čini uočljivim povijest problema urbanog planiranja na tom prostoru, koji će se kasnije pominje proučiti.

Slika 2: Trnjanska cesta danas (slikano u srpnju 2023. godine)

Slika 3: Ulica na području mjesnog odbora Trnje (slikano u srpnju 2023. godine)

Mattioni je za Trnje 1995. napisao i da se ovaj dio Zagreba može smatrati kao „više geometrijsko nego zbiljsko, više intencijsko i potentno nego izgrađeno“ (111) središte, te dodaje da je Trnje „preskočeno“ i „nedovršeno“ središte. Trnje je danas, unatoč tome što nikada nije bilo izgrađeno kao „povijesna gradska cjelina“ ipak, velik i značajan dio grada; ali baš tu

činjenicu Mattioni vidi kao prepreku za izvođenje ikakvih urbanističkih planova u vidu očekivanja „suvislih rezultata“ (1995: 111). Iako se četvrt Trnje često kroz povijest nalazila u konfliktnim situacijama kad se govori o planiranju Zagreba, neupitno je važnost Trnja kod povijesnog razvoja Zagreba, kao i današnji centralni položaj ove četvrti u gradu. Zato je, kako Mattioni piše, za uspješnu provedbu regulacije Trnja (a regulacija se priželjkuje) potrebno shvaćati kako se Trnje „ogledalo u povijesti [urbanog planiranja]“ (1995: 111). Kod pristupa obnovi, tj. regulaciji četvrti Trnje treba se: „artikulirati što je taj prostor danas“, te razumjeti „odnose posebnih sekvencija“ (Mattioni, 1995: 111). Iako je za Trnje definirano da se nalazi u „nepovoljnoj situaciji“ kad se govori o urbanom planiranju i izgledu gradske četvrti, područja djelovanja kod bilo kakve vrste planiranja u tom dijelu grada moraju biti međusobno „u dijalogu“, te je poželjno i da „planerski postupak“ bude „svjestan svojih dosega“ (Mattioni, 1995: 112). Prije nego se detaljnije razmotri povijest urbanog planiranja zagrebačke četvrti Trnje, valja se nakratko osvrnuti na povijesni kontekst njegova razvoja.

3.1. Kratka povijest gradske četvrti Trnje

Kako piše Ivan Rogić, prva modernizacija na političkoj razini u Hrvatskoj označena je činom Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine. Ova je nagodba, Rogić napominje, od važnosti stoga što se u njoj „hrvatsko građanstvo pojavljuje po prvi put kao društveni akter s priznatim državnim ovlastima“ (Rogić, 1996: 490). Iako je ova prva hrvatska modernizacija otpočela na polju politike, posljedice te modernizacije posebno su odzvanjale na polju industrijalizacije, koja se u Hrvatskoj počela javljati u posljednjim desetljećima 19. stoljeća. Dok Rogić piše da je „označitelj“ europske modernizacije bila „nova mitologizacija industrijskih sklopova“ (1996: 490), u Hrvatskoj se tehnička preobrazba svakako odvijala, no nešto sporije (1996: 491). Uz industrijalizaciju, poznata ostala dva elementa prve modernizacije su urbanizacija (razvoj gradova) i birokratizacija. Najveće se promjene odvijaju u Zagrebu i u Rijeci, pri čemu „urbana preobrazba Zagreba ima posebni položaj“ (Rogić, 1996. 492). Zagreb postaje metropola, u kojoj se otvaraju tvornice odgovorne za opskrbu ostatka društva.

1857. proveden je prvi opći popis stanovništva, nakon čega je, u skladu s promjenama koje su uslijedile za vrijeme prve hrvatske modernizacije, stanovništvo Zagreba počelo ubrzano rasti. Dok je u razdoblju 1857.-1991. stanovništvo Zagreba poraslo pedeset šest puta, samo između prvog popisa (1857.) i 1900. stanovništvo je naraslo s 16.657 stanovnika na 61.002 stanovnika, a velik dio tog stanovništva doseljavalo je u Zagreb raditi (Nejašmić, 1994: 3,4). Najveći porasti

bili su zabilježeni u razdobljima 1921.-1931., 1890.-1900., a zatim u pedesetima i šezdesetima (Nejašmić, 1994: 4), te je čitavo razdoblje obilježio rastući kontingent doseljenika (Nejašmić, 1994: 6). Glavni razlog rasta bili su temelji modernizacije: željeznička pruga iz 1862., otvaranje kulturnih ustanova, a i razvoj zagrebačkog električnog tramvaja početkom dvadesetog stoljeća (Nejašmić, 1994: 5). Za konstantan porast stanovništva, ključan je ipak bio razvoj Zagreba kao industrijskog grada od kraja 19. stoljeća. Na početku 20. stoljeća Zagreb je već imao „stotinjak industrijskih poduzeća“ u kojima su bili zaposleni radnici pristigli iz raznih dijelova Hrvatske i ostalih bližih predjela, a radnike se negdje moralo smjestiti (Nejašmić, 1994: 8).

U drugoj polovici 19. stoljeća, Zagreb se dakle, uslijed kontinuiranog priljeva stanovništva počeo ubrzano širiti. Osim što se razvijao Donji grad, u tom su razdoblju počela rasti i gradska sela; no, stalne poplave neregulirane rijeke Save predstavljale su problem kod razvoja dijelova grada južno od željezničke pruge. Sava, koja je do 1899. godine bila neregulirana, lako se izlivala i poplavlivala područje „savskog poloja“ (prostor sela Horvati, Jarun, ali i Trnja), gdje su na prijelazu stoljeća „nicale nove radničke stambene četvrti“ (Slukan Altić, 2010: 206). Urbanizacija prostora između pruge i Donjeg grada uslijed naglog porasta stanovništva i razvoja lokalne industrije ipak je bila nužna, te se 1899. donosi odluka o početku regulacije toka Save kod Zagreba (Slukan Altić, 2010: 206). Dok je područje Donjeg grada bilo povoljno za izgradnju, negdje se moralo smjestiti i tvornice i radnike koji su u Zagreb dolazili iz prenapučene „agrarne okolice“ (Slukan Altić, 2010: 207). Industrijski su pogoni bili građeni južno od pruge, gdje nastaju i prve industrijske zone (uz zapadni i današnji Glavni kolodvor), a radnička naselja bila su građena u neposrednoj blizini tvornica. Regulacija toka Save, iako nedovršena u prvoj je polovici 20. stoljeća omogućavala naseljavanje južnog dijela grada. Već na samom početku stoljeća, podaci svjedoče o velikom porastu stanovništva zagrebačkih naselja Trnja i Trešnjevke. 1900. godine, u Zagrebu je živjelo 57 690, od kojih je 1041 stanovnik bio smješten na Trnju (1,8%), a 3 282 stanovnika živjela su na Trešnjevci (5,6%). Samo deset godina kasnije, 1910. godine, Trnje je brojilo 2 907 ljudi (3,5%), a Trešnjevka 5 056 (6,3%) (Slukan Altić, 2010: 211). Iz podataka postaje jasno da je Trnje imalo velik značaj za razvoj južnog dijela Zagreba i za razvoj grada općenito.

Kad se promatra povijest izgradnje prostora zagrebačkog Trnja, od važnosti je i činjenica da je u 1920-im godinama u naseljima koja su rasla južno od pruge bilo izgrađeno više od 8 000 kuća, pri čemu se većim dijelom radilo o „divljoj gradnji“; odnosno o gradnji „bez odgovarajuće pravne regulative“ (Slukan Altić, 2010: 211). Kao izuzetke se navodi izgradnja današnje Vukovarske s početka tridesetih godina (1932.-1934.) i Cvjetnog naselja (1939.). Na prostoru

između pruge na sjeveru i Save na jugu, pa tako i na Trnju, već je bilo utvrđeno, živjeli su radnici, tj. siromašnije stanovništvo, a uvjeti života su unatoč pomacima, bili loši – poplave su i dalje bile prisutan problem, što je izazivalo veliku količinu vlage, a i južni dijelovi grada bili su nepovezani sa gradskim središtem te tako na neki način izolirani. Slukan Altić ističe da se u samo dvadeset godina taj dio grada počeo formirati zasebno od sjevernog dijela, budući da su i njegovi stanovnici i uvjeti života ondje bili potpuno drugačiji, zbog čega povezanost dvaju dijelova grada nije bila nužna, niti poželjna. O ovoj činjenici govori podatak da su gradske vlasti 1929. godine odlučile kako „ulice u predjelima južno od pruge zbog svoje neuglednosti nikako ne bi smjele nositi imena znamenitih ljudi“ (Slukan Altić, 2010: 211). Perkov i sur. (2020) prepoznaju kako simbolički značaj uličnoga nazivlja varira u odnosu na važnost ulica i trgova u određenom gradu i navode da glavni trgovi i frekventne ulice u gradskim središtima imaju kudikamo veći simbolički značaj od malenih ulica u predgrađima te sukladno tome bivaju imenovani važnijim nazivima (137). Činjenica da je u Trnju onomad bilo zabranjeno davati nazive po glasovitim pojedincima sama govori kako je ono bilo zanemarivano. Unatoč tome što se u južnim dijelovima gradilo najviše stambenih objekata, izgradnja se većim dijelom odvijala bez „pravovaljane pravne i prostorno-planske podloge“, te je vlast u gradu ove dijelove izuzimala iz planova za razvoj grada.

Slika 4: Trnjanska Savica u 19. stoljeću. (prema: Kolar-Dimitrijević, 1981: 16)

3.2. Pregled urbanističkog planiranja Zagreba

Dosad je utvrđeno da je Trnje na početku dvadesetog stoljeća bilo izuzeto iz urbanističkih planova Zagreba, kako je taj dio, kao i ostala naselja južno od pruge uglavnom naseljavalo siromašnije radničko stanovništvo. Uz rijetke izuzetke (bili su navedeni izgradnja dijela današnje Vukovarske s početka tridesetih i projekt Vlade Antolića na Cvjetnom naselju, iz 1939. godine), stambena izgradnja na Trnju mogla se opisati kao „divlja“, odnosno pravno neregulirana gradnja koja se odvijala izvan okvira urbanističkog planiranja grada. Iako se južni dijelovi grada pojavljuju u Prvoj regulatornoj osnovi iz 1865. godine, prema tom planu prostor između željezničke pruge i Save nije bio predodređen za stambenu izgradnju. Potom je Druga regulatorna osnova (1887.) isti dio grada predvidjela za izgradnju tvornica i za trgovačku namjenu; „uz mogućnost podizanja radničkih naselja“ (Čapo, 2020: 56). Također, prema Drugoj regulatornoj osnovi, u stambenim se naseljima moglo graditi prizemnu gradnju, uz mogućnost nadogradnje jednog kata. Isto tako, drugi je razdjel osnove dozvolio gradnju „nečistih tvornica, i to istočno od ceste vodeće u Trnje prema majuru grofa Kulmera“ (Čapo, 2020: 56). Dakle, ovaj je prostor prije svega bio shvaćen kao prostor za razvoj industrije i kao rekreativni prostor. Prema Čapo, Lenuci je, kao voditelj Gradskog građevnog ureda 1904. ponudio objašnjenje da je južni dio grada bio izuzet iz ozbiljnih planova o razvoju koji su se primjenjivali na Donji grad i na sjeverni dio grada zbog svoje sveukupne neuređenosti, izloženosti nepredvidivom i nereguliranom toku rijeke Save, loše prometne povezanosti s ostalim dijelovima grada; ali i stoga što u južnom dijelu nije postojala nikakva infrastruktura – južni dio grada, primjerice, nije imao ni kanalizaciju.

Slika 5: Pogled prema Donjem gradu i (pustom) Trnju (prema: Kolar-Dimitrijević, 1981: 18)

Slika 6: Generalna regulatorna osnova iz 1865. godine⁹

Već se spominjalo i ubrzano širenje Zagreba, te potreba za novom stambenom gradnjom, koja je prisilila grad za izdavanje građevinskih dozvola za izgradnju prostora južno od pruge, pri čemu je južni dio grada ipak morao podleći određenom stupnju regulacije. Kako je jedan od osnovnih faktora za poboljšanje životnih uvjeta južno od pruge bila upravo regulacija Save, taj je korak bio ključan – no, ni nakon početka regulacije toka i izgradnje nasipa, stanovnici Trnja i ostalih 'sela' nisu bili zaštićeni od poplava. Tako su, uslijed nedovoljnog izdvajanja sredstava u svrhu izgradnje sigurnog nasipa, dijelovi Trnja bili „katastrofalno poplavljeni i 1923., 1925., 1930., 1933. i 1936. godine“ (Čapo, 2020: 58). Pritom se tek od 1928. počela razmatrati opcija da se prostor zagrebačkog Trnja uključi u „izradu generalnog urbanističkog plana“, kada je u istu svrhu osnovan i Odsjek za regulaciju grada, kao i Odbor za pripremu generalne regulatorne osnove (Čapo, 2020: 60).

Komentari o manjkavostima Trnja u prvom dijelu 20. stoljeća, kad je Trnje polako prerastalo iz slabo naseljene periferije u zagrebačko naselje omogućuju shvaćanje važnosti urbanističkog planiranja kao jedan od faktora ostvarivanja veće kvalitete života građana. Kao što je navedeno,

⁹ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća (2019), Arhitektonski fakultet, str. 10.

prostor Trnja je – zbog nezgodnog prostornog položaja u blizini rijeke i potoka, a i zbog strukture svog stanovništva (radno stanovništvo, često doseljenici) bilo dio grada isključen iz gradskih razvojnih planova. Posljedica toga je da je naselje postalo mjestom divlje, pravno neregulirane gradnje, a svi problemi infrastrukture, kao i odcijepljenost Trnjana od ostatka Zagreba uslijed loše prometne povezanosti, ostajali su neriješeni, jer je grad, opterećen drugim troškovima, Trnje i ostatak južne periferije ostavljao pri dnu 'popisa prioriteta'.

Giddens je pisao da se moderna društva od starih tipova društava razlikuju upravo po „visokom stupnju urbanizacije“, te da je industrijalizacija, uzrokujući procese kretanja stanovništva prema gradovima rezultirala gradovima i društvima koji su visoko urbanizirani. Pri tom, svjetska populacija prema stupnju industrijalizacije prolazi kroz tri faze urbanizacije: predindustrijsku, industrijsku i poslijeindustrijsku fazu (Zlata, 2013: 19, 20). Dok visoki stupanj urbanizacije postavlja i brojna pitanja (npr. ekonomske posljedice i ekološke opasnosti), urbani grad kao urbanizirana struktura postaje poljem interesa urbane sociologije; a pripadnici čikaške sociološke škole među prvima su pokazivali zanimanje za razumijevanje značenja grada, kao i urbane kulture (Zlata, 2013: 20, 21). Grad Zagreb, koji ima i status županije, u Hrvatskoj kao grad predstavlja „prirodnu, povijesnu, urbanu, gospodarsku i društvenu cjelinu“ (Zlata, 2013: 36), a kao urbana sredina prošao je kroz niz urbanih procesa koji su grad oblikovali onakvim kakav jest u svom trenutnom stanju. Urbanističko planiranje ili njegov nedostatak doveli su do izgleda grada kakav danas poznajemo; a u Zagrebu i neiskusnom promatraču može biti jasno da je prostorno planiranje u određenim dijelovima grada odavno zakazalo. Četvrt Trnje, primjerice, na prostoru većine mjesnih odbora odaje da su se u prostornom planiranju tog dijela grada javile određene nedosljednosti. Već je bilo istaknuto da Trnje do 1940-ih godina nije bilo uključeno u procese urbanog planiranja, što je bilo povezano sa samim stanjem u tom dijelu grada. No pojedini dijelovi ove četvrti kasnije su ipak zadobili izgled neke vrste uređenosti, dok drugi i dalje djeluju 'kaotično' i neuredno. Budući da prostorno planiranje ima utjecaj na kvalitetu života u naselju, valja promotriti kako je Trnje od nekada perifernog naselja Zagreba postalo četvrt koja je, koliko god dijelom urbano „nesređena“ ipak vrlo poželjno mjesto za život Zagrepčana.

Kada se govori o urbanističkom planiranju, stručnjaci upozoravaju da je važno imati na umu kako će trenutno stanje, kao i buduća planiranja na nekom prostoru uvijek u nekoj mjeri biti odraz prethodnih prostornih planiranja, i na njih se nadovezivati¹⁰. Iz istog je razloga

¹⁰ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća (2019), str. 9.

poznavanje povijesti planiranja nekog naselja ili dijela grada ključno za razumijevanje izgleda naselja u određenom trenutku; kao i u slučaju kad se traže rješenja za buduće urbanističke planove. U Zagrebu, početak modernog prostornog planiranja označava 1865. godina, kada nastaje prva regulatorna osnova. Ovaj prostorno planski dokument dopuna je Građevinskom pravilniku iz 1857. godine koji prvi puta „integralno sagledava tadašnji urbani i suburbani prostor“ – što je podrazumijevalo prostor Kaptola, Gornjeg grada, i „suburbij“ omeđen Draškovićevom ulicom na istoku, Ulicom Republike Austrije na zapadu, te Vlaškom ulicom i Ilicom na sjeveru, a željezničkim kolodvorom na jugu. U tom je dijelu grada određena geometrija „blokofske urbane strukture“ čime je započeta „transformacija provincijskog grada u buduću metropolu“¹¹. Istovremeno, regulacija dijela južno od pruge nije bila predložena, a jedina komunikacija Donjega grada s „južnim“ dijelom bile su Petrinjska ulica i Savska cesta.

Druga regulatorna osnova bila je značajna stoga što je područje grada podijelila na „tri razdjela“, razlikujući „elemente zoniranja površina“ prema namjeni: prvi je razdjel obuhvaćao središnji gradski prostor, drugi je razdjel planiran kao industrijska, skladišna i trgovačka zona, dok je treći razdjel koncipiran kao „zona rezidencijalnog karaktera“ (predviđena za ljetnikovce)¹². Rezultat ove odredbe bili su počeci uspostavljanja bolje komunikacije između različitih dijelova grada, „trasiranjem“ novih prometnih pravaca u smjeru sjever-jug i planiranjem cesta koje bi se protezale paralelno s prugom. Zatim je uslijedila regulacija Milana Lenucija iz 1907. godine, koja se smatra „prvim cjelovitim konceptom razvoja Zagreba u 20. stoljeću“¹³. Neki od najvažnijih Lenucijevih prijedloga bili su vezani uz problem oslobodjenja grada ograničenja željezničke infrastrukture, izvedba novih cesta, a time i omogućavanje širenja gradnje na prostore izvan granica dotad urbaniziranog područja Donjeg i Gornjeg grada. Tada se ozbiljno sagledalo u već nekoliko navrata spomenuto pitanje regulacije rijeke, te se planiralo podizanje radničkih naselja koja bi se gradila sjeverno i zapadno od industrijske zone; pri čemu bi ta naselja međusobno bila povezana poprečnim i radijalnim prometnicama, a većim prometnicama s centrom grada. Iduća je regulatorna osnova, iz 1923., zahvatila područje južno od pruge, ali nije regulirala izgradnju na širem prostoru, uvjetujući tako nicanje neplanskih naselja, kao i „niz prometnih, higijenskih i ostalih urbanističkih problema“¹⁴. Kako su se uslijed nedostataka te osnove u gradu javili novi problemi, regulacijski planovi 1930./1931., te za razdoblje između 1932. i 1937. godine su bili usmjereni na rješavanje tih manjkavosti.

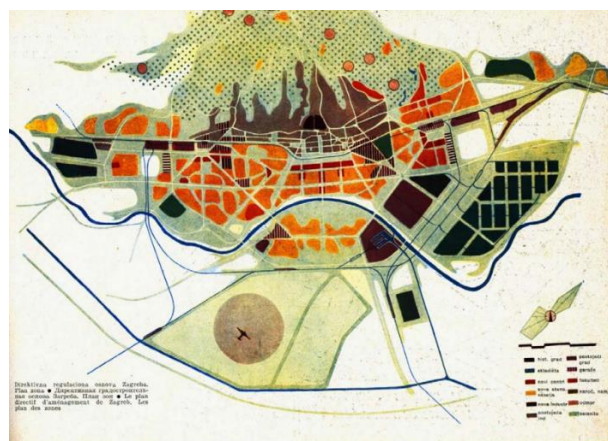
¹¹ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 9.

¹² Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 11.

¹³ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 12.

¹⁴ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 13.

Obje su regulacije predlagale rješenja za prostor između željezničke pruge i Save – u prvom je slučaju grad bio podijeljen u tri cjeline (već izgrađeno gradsko središte, stambeno područje između pruge i Save, te industrijsko područje na istoku grada); a ostvarenje drugog, revidiranog plana iz 1937. godine zaustavio je drugi svjetski rat. Slijedi Direktivna regulatorna osnova Zagreba iz razdoblja 1947. do 1953. godine, prema kojoj je već planiran „funkcionalni grad“ za 600.000 stanovnika. Ovaj je plan sadržavao „sve osnovne elemente koji su od važnosti za pravilno usmjerenje razvoja grada“¹⁵, a prema tom se planu grad „zonirao prema osnovnim funkcijama stanovanja, rada i odmora“, te je bilo predodređeno da će zone biti povezane „hijerarhiziranim sustavom prometa“. Planom je grad bio podijeljen na: stambene zone, industrijske zone, zone opskrbe i raspodjele, zone uprave, te kulturne zone i zone rekreacije. Na shematskom prikazu te posljednje osnove može se uočiti da su na području između Save i željezničke pruge planirana stambena naselja. Stambene zone su pokrivala onaj dio grada koji je već bio izgrađen, ali i projekte naselja predviđenih za izgradnju na dotad neizgrađenim površinama. Specifičnost ove osnove bila su naselja planirana kao „zasebne urbanističke cjeline s pratećim sadržajima“. Industrijske su zone bile smještene na istočni i jugoistočni dio grada; dok bi zone opskrbe i raspodjele činile površine na kojima bi se nalazila skladišta i sl. (južni i zapadni dio grada). Kao glavne zone rekreacije bile su označeni zona Sljemena (na Medvednici) i šumski potezi do središta grada, kao i sportsko-rekreacijski i zabavni sadržaji uz obale Save. U sklopu ovog su plana predložena i brojna nova prometna rješenja, kojima bi sve zone u gradu bile efektivno povezane. Planom iz 1953. godine, definirali su se i „principi oblikovanja 'plastike grada'“, prema kojima bi stambene građevine bile okružene zelenilom.

Slika 7: Shematski plan zona Direktivne regulatorne osnove¹⁶

¹⁵ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 17.

¹⁶ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 18.

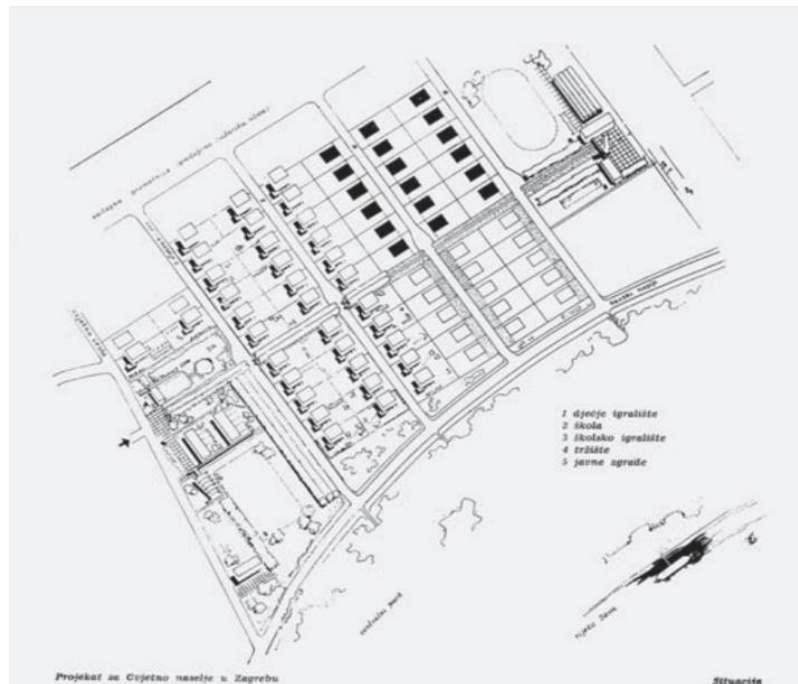
Nakon Urbanističkog programa Zagreba iz 1965. godine i Prostornog plana zagrebačke regije, 1971. godine usvojen je Generalni urbanistički plan Grada Zagreba koji je uključivao prostor obuhvata veličine 464 km², te prema kojem je „funkcionalni prostor grada [bio] planiran za milijun stanovnika do 2000. godine. Ovaj se plan razlikovao od onog iz 1965. po tome što je predviđao urbanizaciju područja na rubovima grada. Dok se taj urbanistički plan orijentirao na povezivanje Zagreba s rubnim prostorima (Žitnjak, Jankomir, Sesvete), kao i naseljavanjem i planiranjem istih; Trnje nije bilo u fokusu ni ovog plana – osim što se spominje kako je taj plan, između ostalog, za cilj imao i „smanjenje broja stanovnika u postojećim stambenim predjelima, a povećanje u novim stambenim zonama u perifernim područjima“¹⁷.

3.3. Promjene na Trnju i novi značaj četvrti u drugoj polovici 20. stoljeća

Na Trnju su u 1930-im godinama postojala četiri važna sportska objekta, dok je, osim sportskih objekata na tom području „jedina urbanistički promišljena i uspješno realizirana usmjerena gradnja u tom razdoblju [bila] Cvjetno naselje“. Cvjetno naselje rezultat je projekta Vlade Antolića, realiziranog i izgrađenog 1939. godine (Vujčić, 2013: 102). Trnje je potom, Vujčić piše, za vrijeme Drugog svjetskog rata ostalo odcijepljeno od središta grada, te se ondje i dalje živjelo kao na selu. Regulativna osnova iz 1948. godine donosi promjenu na način da se ogleda na „duh funkcionalizma“ iz osnove iz 1932., pri čemu se na prostoru sjeverno od Save zamišljaju nova stambena naselja, kao i novi centri i zelene površine. Ovdje se zapravo cilja na „zamjenu defektnih gradskih područja periferijske supstandardne izgradnje higijenski i tehnički korektnim urbanim standardom“ (Vujčić, 2013: 103). Ipak, kako navodi Vujčić, umjesto da se ambiciozni poslijeratni plan ostvari, prije se je počelo „parcijalno“ rješavati probleme pojedinih dijelova Trnja. Dok su se nakon 1948. izgradili planirani potezi južno od pruge – Vukovarska, uz Savu se i dalje gradilo „spontano“, a značajniju promjenu nisu donijeli ni noviji urbanistički planovi. Direktivna regulativna osnova iz 1953. je bila donesena, a potom osporavana i na kraju nikada do kraja realizirana, no imala je odjeke na prostoru zagrebačkog Trnja na način da su ondje bili realizirani „važni soliterni objekti izgrađeni na tada slobodnim prostorima“: 1957. bila je izgrađena nova Gradska vijećnica, 1959. Most slobode, i zgrada hotela Internacional, a 1962. godine zgrada Filozofskog fakulteta. Iako su ova rješenja zasigurno promijenila položaj

¹⁷ Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća, str. 25.

Trnja u Zagrebu, pojedine su promjene možebitno i „naštetile“ naselju – podizanje Palače pravde (1962.-1970.) je, na primjer, zapriječilo put Trnjanske ceste prema središtu grada, tj. za građane dotad važan prometni potez sjever-jug.

Slika 8: Projekt Cvjetnog naselja (izvor: Ivanković, 2009: 268)

Kako Vujčić piše, „uređenje [trnjanskog] prostora uvijek je bilo odgađano za neka bolja vremena“ (2013: 103), što i objašnjava današnji izgled pojedinih dijelova ove četvrti. U svakom slučaju, nakon 1953. godine, urbanistički planovi Zagreba počeli su se orijentirati na prostor „preko Save“ ostavljajući tako Trnje još jednom po strani – iako je izgradnja s druge strane Save prostor Trnja zapravo smjestila u središte Zagreba. Iznova se potvrđuje Mattioniev zaključak – uspješno uređenje Trnja izostajalo je kroz povijest jer se stanje u naselju i sve specifičnosti naselja nisu poznavale; nije postojala jasna vizija za uređenje tog prostora, kao ni dovoljna sredstva da se eventualni plan provede.

Na Trnju se ipak nastavilo graditi te su tako na pojedinim dijelovima ove četvrti počele nicati nove stambene zgrade. Osim već spomenute Vukovarske koja je svoj današnji izgled velikim dijelom poprimila za vrijeme 1950-ih, kada su uz Vukovarsku između ostalih objekata izgrađene dvije poznate stambene zgrade arhitekta Drage Galića (1953. i 1954.), koje vidljivo podsjećaju na Le Corbusierovu kuću zajedničkog stanovanja, kao i neboder na križanju

Držićeve i Vukovarske (iz 1956.); na Trnju se gradilo i kasnije. 1968. su dovršeni Zagrepčanima dobro poznati Richterovi neboderi, a za vrijeme 1970-tih neboderi između Cvjetnog naselja i Save. Za poslijeratno razdoblje na prostoru Trnja Čorak piše da se gradilo tako da se nije obaziralo na raniji izgled naselja – prema Trnju se odnosilo „kao prema brisanom prostoru“ te su novi planovi zanemarivali „spontani urbanizam“ Trnja (1984: 58). Čorak kritizira nebodere koji su nikli pored Antolićevog Cvjetnog naselja, budući da takva visoka gradnja, kako napominje, „negira onodobnu koncepciju laganog spuštanja grada prema Savi, [...] stvarajući hibridnu situaciju niti organskog slijevanja grada i riječnog pejzaža, niti urbanizirane rijeke“ (1984: 58). Iz suvremene perspektive, iz koje Cvjetno naselje kao mjesni odbor djeluje kao urbanistički daleko „najuredniji“ prostor čitave gradske četvrti Trnje; pogotovo usporedi li se s izgledom prostora mjesnog odbora Vrbik (gdje je recentnija gradnja ne doprinijela, već odmogla redu unutar naselja), ili s mjesnim odborima Sigečica, Trnje ili „Marin Držić“, u kojima na nekim mjestima u potpunosti izostaje konzistentnost u provedbi urbanističkih planova, tj. u izgradnji; neobično je pročitati kritiku u radu Željke Čorak. Pa ipak, razumljivo je što Čorak govori o nedosljednosti kod planiranja, tj. o problemu kada novi projekti ne uzimaju u obzir dotadašnji izgled i specifičnosti naselja. Na prostoru današnjeg mjesnog odbora Trnje, građanima su nekada bili dostupni brojni javni servisi i usluge kao što su tržnica, kemijska čistionica, papirnica, prodavaonica, ali i kino i restoran. Sve su te usluge Trnje činile „živim“ naseljem, a dotadašnja je izgradnja naselja omogućavala laku dostupnost tih servisa stanovnicima. Na Trnju danas postoje još neke od navedenih usluga, no kino i tržnica već desetljećima nisu u funkciji. Novijom izgradnjom koja nije prikladno uklopljena u strukturu naselja, pojedini dijelovi Trnja koji su nekada bili povezani i dostupni postaju odcijepljeni ili 'zagrađeni'.

Unatoč tome što je Trnje evidentno kod urbanističkog planiranja Zagreba bilo zanemareno ili su rješenja donošena uzgredno, u 1970-tima, pozitivan pomak po pitanju prostornog razvoja Trnja napravljen je kada je prostor Trnje definiran kao „zona sanacije“ (Vujčić, 2013: 103). Kako piše Vujčić, 1978. godine Urbanistički zavod grada Zagreba traži studiju kojom bi bila praćena sanacija trnjanskog područja. S tom svrhom, bila je osnovana „radna skupina“ stručnjaka koji su bili zaduženi napokon opisati „stanje na terenu“ i upoznati se sa svim specifičnostima današnjeg Trnja, što je podrazumijevalo shvatiti „urbanističko-ambijentalne i građevinske karakteristike naselja“, kao i upoznati „mišljenja, stavove i navike stanovnika“ (Vujčić, 2013: 103). Počelo je planiranje rušenja kuća na nekim dijelovima Trnja, kako bi se taj prostor urbanistički transformirao. No, pitanje rušenja rezultiralo je neobnavljanjem onih

kuća čiji su vlasnici očekivali rušenje u bliskoj budućnosti. Dok se rušenje nekih kuća iščekivalo deset, dvadeset, a katkad i više godina, „posljedica psihoze neizvjesnosti bila je zapuštenost i razvoj tzv. grada za rušenje“ (Vujčić, 2013: 103). Također, kako piše Vujčić, ovi su planovi kod samih stanovnika Trnja stvorili nelagodu vezanu uz pojam „urbanizacije“, koju su neki počeli doživljavati kao proces koji u obzir ne uzima potrebe ljudi. Radna skupina na kraju izlaže o pomalo nejasnom i neobjedinjenom razvoju raznih dijelova četvrti Trnje kroz povijest.

Za vrijeme 1980-ih, bavilo se pitanjima urbanističkog uređenja Trnja, pri čemu su se neki stručnjaci ugledali na starije regulatorne osnove. Na Trnje se osvrnuo i Radovan Delalle, hrvatski arhitekt i urbanist, pokušavajući odgonetnuti kako pristupiti prostoru kao što je Trnje, koje je smatrao prostorom „*velike potencijalne vrijednosti*“; pitajući se može li se tom prostoru iz urbanističkog gledišta pristupiti s konkretnim i ostvarivim planovima nakon toliko neuspjelih ili nedovršenih projekata (Vujčić, 2013: 104). 1987. godine, Delalle je sudjelovao i u oblikovanju urbanističkoga plana Staroga Trnja, koji je bio službeno usvojen. Ipak, 1991./1992. godine, „*prema prijedlogu Gradskog zavoda za planiranje razvoja i zaštitu čovjekova okoliša, svi provedbeni planovi na području grada Zagreba stavljeni su izvan zakona*“ (Vujčić, 2013: 104).

Zaključno, vezano uz pitanje urbanističkog uređenja gradske četvrti Trnje kroz povijest, u usporedbi s prvom polovicom 20. stoljeća, na Trnju su se očito odvijale promjene, te se status samog naselja mijenjao, što se može razaznati i iz očito rastućeg interesa raznih urbanističkih stručnjaka za ukupan razvoj i konačno rješavanje urbanističkih problema naselja. Kroz povijest je Trnje imalo nedefiniran položaj, u kojemu je isprva imalo gotovo nikakav značaj za gradske vlasti, te je služilo kao periferija koja je stanovnicima nudila vrlo lošu kvalitetu života. Trnje je pritom ipak nudilo slobodan prostor u koji se moglo smjestiti brzo rastuće, a siromašno stanovništvo.

Položaj prostora koji se skoro pola stoljeća oblikovao „divlje“ i ne u skladu sa zakonom, mijenja se kad se grad toliko širi da Trnje postaje novo gradsko „središte“, te se ondje grade i važne institucije i prve stambene zgrade. U prilično kratkom razdoblju (u pedesetima), uređuju se pojedine prometnice na području Trnja, čime taj dio grada više nije izoliran, no i dalje djeluje kao cjelina neovisna o Donjem gradu. U poslijeratnom razdoblju, na pojedinim dijelovima Trnja počelo se intenzivnije graditi (na Cvjetnom naselju i Trnjanskoj Savici), te se za vrijeme sedamdesetih i osamdesetih tražilo urbanistička rješenja za one dijelove koji su bili urbanistički

neusklađeni. Međutim, nijedan od planova nije dočekaio cjelovitu izvedbu. Za kraj još vrijedi spomenuti i problem kasnije iznimno „neuredne“ izgradnje novijeg dijela Vrbika, kao i plan iz 2007. godine koji je, koseći se s urbanističkim planom Zagreba za prostor Starog Trnja predviđao potpuno suprotan izgled tog dijela naselja od onoga predviđenog GUP-om grada Zagreba. Dok je GUP Zagreba za Staro Trnje predlagao rekonstrukciju stare gradnje, očuvanje „elemenata identiteta naselja“ (Vujčić 2013: 104) i obnovu niske gradnje, spomenuti je projekt nametao izgradnju iznimno visokih (9-etažnih) stambenih zgrada i „brisanje“ prethodnih značajki naselja. Iako se ovaj „urbicid“ na Starom Trnju uspio izbjeći te ovaj prostor i dalje ostaje prilično prazan s prevladavajućim obiteljskim kućama, na Trnju i „Marinu Držiću“ u novije su se vrijeme ipak realizirali projekti koji nužno ne idu u prilog urbanističkoj slici naselja.

Razumijevanje povijesti urbanističkog razvoja Zagreba i samog Trnja osvjetljava pitanja o današnjem izgledu te gradske četvrti, i objašnjava zašto se urbanističke slike pojedinih dijelova četvrti međusobno toliko razlikuju (zašto MO Cvjetno naselje, primjerice, djeluje puno „uređenije“ od MO-a Trnje i sl.). Dok su nedostaci i propusti planiranja dijelova ove zagrebačke četvrti uvelike proizašli iz same povijesti i strukture stanovništva koja je ondje živjela na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, današnju urbanističku sliku Trnja mnogi i dalje propituju. Također, izgled, tj. uređenost nekog naselja utjecat će i na dojam naselja, kao i na način na koji se stanovnici naseljem kreću, pa će tako i definirati kvalitetu života u nekom dijelu grada. U idućem će se dijelu rada promatrati koji su još kriteriji kvalitete života u naselju, te će se o tim kriterijima raspravljati.

4. Tranzicija i kvaliteta javnog prostora u Zagrebu

Perkov (2021) zamjećuje kako su „na cjelokupni razvoj Hrvatske, a onda i na odnos društva i okoliša u posljednjih tridesetak godina dominantno utjecala tranzicijska kretanja“ (21). Tranzicija se, objašnjeno je, „može definirati u širem smislu kao proces društvene promjene, kako društvene strukture tako i društvenih vrijednosti, s ciljem stvaranja nove strukture i novih društvenih vrijednosti kao smjernica za nove (poželjne) oblike društvenoga djelovanja“ (Perkov, 2021: 21). U post-tranzicijskom razdoblju, nakon 1991. godine, u gradnji su uslijedili neki novi trendovi. Budući da je veći dio Zagreba bio izgrađen, počelo se graditi na rubovima grada, gdje se javio nov način gradnje – nakon socijalizma za vrijeme kojeg su naselja bila prilično dobro planirana, javlja se tip stambenih naselja koja su prema Svirčić Gotovac prilično

daleko od ideala urbanističkog planiranja. Svirčić Gotovac piše da se nov način gradnje u literaturi naziva razbacanim (*scattered*) i nasumičnim (*random*), a neki novu gradnju čak smatraju simbolom „smrti urbanizma“ (2015: 15). Ipak, i u novim stambenim naseljima postižu se prilično visoke cijene stanova, pogotovo nakon što je, nakon potresa, novogradnja postala poželjnija nego prije. O usporedbi „novih naselja“ (onih građenih nakon 1991. godine, a pogotovo nakon 2000. godine), Svirčić Gotovac piše sljedeće:

Nova stambena naselja ne mogu se usporediti s onima izgrađenima u Zagrebu u razdoblju socijalizma (u 1960ima, 1970ima i 1980ima u Novom Zagrebu i na širem gradskom prostoru). U tim su vremenima nova naselja bila proizvod dugog interdisciplinarnog planiranja na lokalnoj razini, čime se nastojalo osigurati zadovoljavajuću kvalitetu života za sve stanovnike. To je značilo da je velik broj stanova (često na ograničenom prostoru) svejedno bio popraćen nužnom komunalnom infrastrukturom (vrtići, škole, stanice javnog prijevoza, zdravstvene ustanove, centri za umjetnost i kulturu itd.). U većini ranih socijalističkih stambenih naselja osnovne su urbane funkcije bile uspješno izvedene. (2015: 16)

Dakle, zaključuje se da su naselja napravljena u razdoblju socijalizma bila bolje isplanirana – te da su pružala bolju kvalitetu života u samom naselju. Kvaliteta života povezana je s urbanističkim planiranjem tako što se unaprijed može razmotriti kako projektirati neko naselje, a da su u naselju prisutni sadržaji koji će biti potrebnim budućim stanovnicima. Kako piše Svirčić Gotovac, kako bi zadovoljavajuća kvaliteta u nekom naselju bila ispunjena, to naselje mora imati „osnovne urbane funkcije“, odnosno stambeni dio naselja mora biti popraćen svim nužnim elementima komunalne infrastrukture (*community infrastructure*) – pod čime se između ostalog podrazumijevaju škole, vrtići, stanice javnog prijevoza i općenito dostupnost javnog prijevoza, postojanje zdravstvenih ustanova, ali i kulturnih centara i drugi nužni sadržaji. Nova naselja (izgrađena nakon 1990., a pogotovo nakon 2000. godine), kako navodi Svirčić Gotovac, nerijetko nemaju osigurane nabrojane elemente.

Svirčić Gotovac u nastavku tvrdi kako nova naselja (ona građena nakon 1990-ih godina) jednostavno ne ispunjavaju svakodnevne potrebe, što je nužno za zadovoljavajuću razinu kvalitete života stanovnika naselja. Svako bi stambeno naselje trebalo biti popraćeno već spomenutim elementima (škola, vrtići, ...), ali i elementima kao što su igralište, zelene površine itd. U slučaju neadekvatne strukture naselja, kad nedostaju neki od navedenih ključnih elemenata, glavni je problem što stanovnici postaju opterećeni u svom svakodnevnom „postojanju“, kako se izrazila Svirčić Gotovac, budući da se onda nedostatak tih elemenata

osjeti u svakodnevnom životu stanovnika. Iste elemente stanovnici su tada prisiljeni tražiti drugdje čime se, najjednostavnije rečeno – gubi vrijeme: „Velik broj ljudi stanuje u dijelovima grada s nedostatnom ponudom javnih usluga i komunalija, prilika za posao u blizini, javnih i zelenih površina, i mogućnosti rekreacije“ (2015: 16). Svirčić Gotovac dodaje da, dok ovi elementi prečesto nisu planirani u sklopu novih stambenih naselja, godinama nakon izgradnje stambenih objekata, nova naselja dobivaju određene elemente za stanovnike nužne ili poželjne infrastrukture (2015: 16). Neki su elementi infrastrukture od veće važnosti od drugih (npr. osnovne škole i vrtići), no i ovi osnovni elementi nekad nisu uklopljeni u nova naselja.

Zlatar također komentira stanje u gradnji nakon prijelaza iz socijalističkog sistema. Piše da su se, u razdoblju tranzicije, uslijed različitih (globalizacijskih i modernizacijskih) procesa odvile „urbane transformacije“, koje onda pobliže i proučava i komentira. Velika promjena dogodila se izmjenom aktera koji su odgovorni za različite „intervencije u prostoru“, odnosno za urbane transformacije. Kod donošenja odluka o izgledu dijelova grada, tj. „urbanih cjelina“, sve je značajnija uloga „privatnih aktera“ („korporativni *developer*“) (Zlatar, 2013: 12). Uslijed pojave sveprisutnog neoliberalizma prisutnost novih aktera zauzima mjesto koje je nekad pripadalo državi. Na mjesto nekadašnjeg glavnog „političkog aktera“ (države), dolaze prije svega ekonomski akteri koji mijenjaju izgled urbanih cjelina tako što „vrše intervencije u prostor“ zbog interesa za profit. Zlatar komentira: „Mijene do kojih dolazi u urbanističkom planiranju i urbanoj obnovi, kao i tipovi društvenih aktera koji se pojavljuju u Hrvatskoj, uvjetovane su širim društveno-političkim transformacijama, posebno nakon pada socijalističkog sistema te dolaskom tranzicije i neoliberalne demokracije“ (2013: 12). Može se dodati i da su stručnjaci iznijeli mišljenje kako se, nakon tranzicije može govoriti ne samo o novom načinu odnosa prema urbanom planiranju, već i o „nestanku planiranja“ (Zlatar, 2013: 12) – a o „smrti urbanizma“ pisala je i Svirčić Gotovac.

Kad se u urbanoj sociologiji proučavaju kvaliteta života i infrastruktura u stambenim naseljima, kvaliteta se analizira na dvije razine (*research units*-a): kvaliteta na razini kućanstva i bliskog okružja (*immediate surroundings*), koje uključuje dio naselja u blizini 15 minuta hoda od stana u kojem se obitava (Svirčić Gotovac, 2015: 17). Vezano uz prisustvo elemenata infrastrukture naselja, prema Svirčić Gotovac moguće je promatrati tri aspekta infrastrukture naselja: sociološki (društveni), tehnološki i ekološki aspekt. Isto tako, razlikuju se primarna i sekundarna razina infrastrukture. Osnovna razina podrazumijeva osnovne potrebe stanovnika, kao što su pristup vodi, struja, trgovine, vrtići, osnovne škole, poštanski uredi, domovi zdravlja, prometna infrastruktura, dostupnost javnog prijevoza, javna rasvjeta, parkovi, zbrinjavanje

otpada, zelene površine, kulturni centri¹⁸ itd. Uz to, prisutnost pojedinih institucija u naselju može u istom naselju i podići vrijednost nekretnina, budući da se takvo naselje smatra „vrjednijim“ za život: „Kad je stambeno naselje popraćeno dobro razrađenom infrastrukturom, uporabna vrijednost tog naselja je visoka“ (Svirčić Gotovac, 2015: 18). Nadalje, kad se govori o tome koje se uopće komponente kvalitete života mogu proučavati, u starijim se istraživanjima u obzir uzimalo kvalitetu prostora u kojem se stanuje, uvjete rada, zdravlje i prehranu, slobodno vrijeme i rekreaciju, obrazovanje, migracije i prijevoz – dok su u novijim istraživanjima pridodani i sadržaji u naselju, zaštita okoliša, te sudjelovanje stanovnika u donošenju odluka i upravljanju gradom¹⁹ (objašnjava se da bi građani trebali moći odlučivati o onim zakonima koji se tiču njihovog životnog prostora). Da bi zadovoljavajuća kvaliteta života za stanovnike nekog naselja bila ostvarena, nezanemariv faktor su i opremljenost i kvaliteta prostora kućanstva, no ovaj će se rad zadržati na pokazateljima kvalitete života koji se odnose na sve stanovnike nekog naselja ili dijela naselja. Kad se proučava kvaliteta života u naselju, od iznimne je važnosti imati na umu aspekte života koje je u tom smislu uopće moguće proučavati, kao i koji elementi stanovanja u naselju utječu na kvalitetu života, te će elementi koje navodi Svirčić Gotovac biti uzeti u obzir kod analize kvalitete života u gradskoj četvrti Trnje.

2000. godinu Zlatar je, kao i Svirčić Gotovac, izdvojila kao značajnu za promjene u „urbanom tkivu“; kao trenutak otkad se zamjećuje sve učestalija pojava „proizvoljne“, „stihijske“ i „neplanirane“ izgradnje, pri čemu je istaknuta gradnja „trgovačkih centara, visokih poslovnih tornjeva i podzemnih garaža“ (Zlatar, 2013: 12). Uz sam pojam nestanka ili zanemarivanja urbanog plana, u okvirima post-tranzicijskog razdoblja moguće je govoriti i o „investicijskom urbanizmu“, koji je karakterističan za post-socijalističke zemlje (Svirčić Gotovac, 2010: 198). Kod investicijskog urbanizma smjer razvoja grada je uvjetovan investicijama na nekom prostoru. Drugim riječima, određeni se prostor „crpi“, kako bi se gradnjom na tom prostoru postigao što veći profit. Kad se govori o „kaotičnom razvoju grada Zagreba“ u post-tranzicijskom razdoblju, vrijedi se osvrnuti i na koncept „elitiziranja“ pojedinih dijelova grada koji mogu biti iskorišteni i za stambenu i za poslovnu izgradnju. Dok se na rubovima Zagreba nakon 1990., a pogotovo poslije 2000. godine grade većem broju građana „pristupačna“ stambena naselja, stariji dio Zagreba (centar i širi centar grada, gdje spada i gradska četvrt Trnje) postaju u dijelovima preizgrađeni „elitni“ dijelovi grada. Za vrijeme 1990-ih i 2000-ih

¹⁸ Svirčić Gotovac (2015), str. 18: *housing, work conditions, health and nutrition, free time and recreation, education, migrations and transport.*

¹⁹ Svirčić Gotovac (2015), str. 18: *neighbourhood facilities, environment protection and availability, participation of residents in decision-making processes and management of the city.*

grade se novi dijelovi naselja Vrbik, Zavrtnica i Martinovka, koja postaju gotovo „zakrčena“ stambenim zgradama, a Svirčić Gotovac tim povodom uvodi čak i izraze „uzurpacija i destrukcija prostora“ (2010: 198).

Stoga, dok se na rubovima grada gradilo u više etaža, te se zanemarivala potrebna infrastruktura u naselju, u središnjim dijelovima Zagreba gradi se vrlo tijesno, kako je i površina za izgradnju manja (primjer: Vrbik, Zavrtnica, Martinovka). Svejedno, „smrt“ ili kriza urbanizma zahvaća sve dijelove grada na ovaj ili onaj način. Već je bila spomenuta izmjena aktera u procesu urbane transformacije, te je bilo rečeno kako je uloga ekonomskih aktera postala iznimno važna, što je rezultiralo negativnim posljedicama za urbanu strukturu grada. U ovom se trenutku može spomenuti još jedan važan novi akter, koji iskazuje nezadovoljstvo spram posljedica intervencije ekonomskih i političkih aktera u prostor grada – civilni sektor (Zlatar, 2013: 12). Kako bi iskazao svoje nezadovoljstvo i pozvao na promjene, civilni sektor može djelovati prosvjedima, može organizirati skupove itd. Kada civilni sektor pokazuje nezadovoljstvo, znači da u gradu postoje problemi i da građani nisu zadovoljni, odnosno da je kvaliteta života potencijalno narušena i da su potrebne promjene. Svirčić Gotovac navodi primjer nezadovoljstva Zagrepčana projektom na Cvjetnom trgu, koji je dobar primjer izmjene zagrebačkog centra uslijed intervencije ekonomskih i političkih aktera, pri čemu se javlja nezadovoljstvo civilnih aktera (2010: 207).

Problem izmijene zagrebačkog povijesnog centra vrijedi imati na umu kad se govori o urbanizmu post-tranzicijskog Zagreba, no to pitanje odvojeno je od problema kao što je preizgrađenost stambenih naselja i u središnjim i u nešto daljim zagrebačkim stambenim naseljima. Dosad se je ustvrdilo kako su se nakon 1990. godine ponajprije gradila nova stambena naselja, najviše na „rubovima“ grada, te je u naseljima problem bio nedostatak urbane infrastrukture koje svako naselje treba imati. Bilo je spomenuto kako je, da bi kvaliteta života u naselju bila zadovoljavajuća, nužno da u naselju postoje vrtić, škola, igralište, sportske aktivnosti, trgovina, tržnica, zelene površine, dostupnost javnom prijevozu i tako dalje. U jednoj analizi prostora, Jukić i sur. promatrali su starija zagrebačka naselja Trešnjevku i Dubravu, te su kod svog istraživanja u procjeni kvalitete života u spomenutim naseljima kao početnu točku koristili analizu *Gehl Instituta* (2018: 98). Prema Jukić i sur., institut kao rezultat istraživanja kvalitete javnog prostora izdvaja sljedeća tri ključna područja: „sigurnost ili zaštita prostora, komoditet ili ugodnost boravka u javnom prostoru te uživanje i doživljaj javnog prostora“ (2018: 98). Uz ove osnovne kriterije, Gehl Institut je izdvojio i druge kriterije, pomoću kojih su Jukić i suradnici proveli analizu javnog prostora zagrebačkih naselja Dubrave i Trešnjevke.

Budući da kvaliteta javnog prostora izravno utječe na kvalitetu života, dijelovi analize Jukić i sur. bit će uzeti u obzir kod kasnije analize kvalitete života na prostoru zagrebačke četvrti Trnje.

U svojoj analizi kvalitete javnog prostora Dubrave i Trešnjevke, Jukić i sur. su obratili pozornost na sljedeća svojstva naselja: nastanak gradske četvrti (pri čemu se mislilo, koja su bile okolnosti nastanka četvrti), navelo se koji se dio četvrti proučava, uzela se je u obzir planska dokumentacija, razvoj središta (spontano), broj stanovnika, struktura središta (koherentna/nekoherentna), osnovni sadržaji (navedeni su tržnica, crkva, centar za kulturu, dom zdravlja), javni prostor, središnji trg, postoji li veći javni prostor, kakav je kontinuitet kretanja pješaka (povezano/nepovezano), kakva je mreža javnog prostora (fragmentirana), prometna mreža, javni promet (koja su prijevozna sredstva javnog prijevoza dostupna), uređene pejzažne površine, urbana oprema (može li se smatrati dostatnom), identitet prostora (može li se reći da je izražen), orijentiri u prostoru i infrastruktura u središtu. U prikazu slijedi dvanaest kriterija za kvalitetu javnog prostora prema Janu Gehlu, koji su u istraživanju Jukić i sur. bili uzeti u obzir, te koja mogu biti vrlo korisna kod svake analize kvalitete javnog prostora.

Tablica 1: Gehlovih 12 kriterija za analizu kvalitete javnog prostora (izvor: Dietrich i Kirchberg, 2017: 276)

Z A Š T I T A	1. Zaštita od prometa i nezgoda -prometne nesreće -strah od prometa -ostale nezgode	2. Zaštita od kriminala i nasilja -osjećaj sigurnosti -život u/upražnjava-nje -ulice -ulični nadzor -preklapajuće funkcije u mjestu i vremenu	3. Zaštita od neugode -vjetar/hladan zrak -kiša/snijeg -hladnoća/toplina -zagađenje -prašina, pogledi, buka
U G O D N O S T	4. Mogućnost šetnje -prostor za šetnju -ulice koje se ne prekidaju -zanimljiva pročelja -kvalitetne površine	5. Mogućnost stajanja/zadržavanja -zanimljivi rubovi (»Edgeeffect«) -jasno označena mjesta za zadržavanje -moćnost stajanja	6. Mogućnost sjedenja -prostori za sjedenje -maksimizirana mogućnost sjedenja -klupe za odmor

	7. Mogućnost promatranja -udaljenost pogleda -bez zapreka -zanimljivi pogledi -rasvjeta	8. Mogućnost slušanja/razgovora -niske razine buke -„urbani mobilijer“ za razgovor	9. Mogućnost igre /zabave/aktivnosti -poziv na fizičke aktivnosti, igra, zabave – danju i noći i ljeti i zimi
O P R E M LJ E N O S T	10. Slojevitost -raspoređivanje zgrada i prostora prema/u vidu ljudskih potreba	11. Mogućnost uživanja u klimi -sunce/sjena, -toplina/hladnoća -povjetarac /hlađenje	12. Estetska kvaliteta/pozitivna osjetna iskustva -„kvalitetna urbana oprema“ -pogledi -drveće, biljke, voda

Kvaliteta grada može se shvatiti kao kombinacija načina izgradnje i same organizacije prostora, pri čemu i jedan i drugi element pridonose načinu na koji će stanovnici naselja voditi svoj svakodnevni život. S jedne strane se moglo vidjeti kako se u Zagrebu nakon 1990. godine promijenio način izgradnje, no izmjena u odnosu moći na polju stambene gradnje vođena primarno profitom rezultirala je i naseljima u kojima je intervencija u prostor izvedena na način da je najvažnije na manjem prostoru smjestiti što više ljudi; a za naselje neizostavna infrastruktura nerijetko izostaje. Takva je promjena rezultirala narušenom kvalitetom javnog prostora, a time i života u naselju u odnosu na urbano planiranje i izgradnju starijih naselja (Svirčić Gotovac je spominjala naselja Novog Zagreba izgrađena u razdoblju socijalizma). Naselja poput Vrbika, Martinovke ili Zavrtnice (u pitanju su prostori „starijeg Zagreba“), koja su bivala nadograđivana nakon kraja socijalizma ipak su imala već postojeće elemente infrastrukture (barem u nekoj mjeri). U tom su smislu u odnosu na nova naselja, poput Španskog, bila u prednosti jer se prostor mijenjao, ali su otprije na područjima pripadajućih gradskih četvrti postojale škole, zelene površine, tržnice, trgovine, a u slučaju Vrbika, u blizini su se već nalazile i zgrade nekih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ipak, spomenute su promjene u taj od ranije izgrađeni, ali nikad do kraja uspješno uređeni i isplanirani prostor (kako je moguće opisati sav prostor gradske četvrti Trnje), donijele dodatan nered.

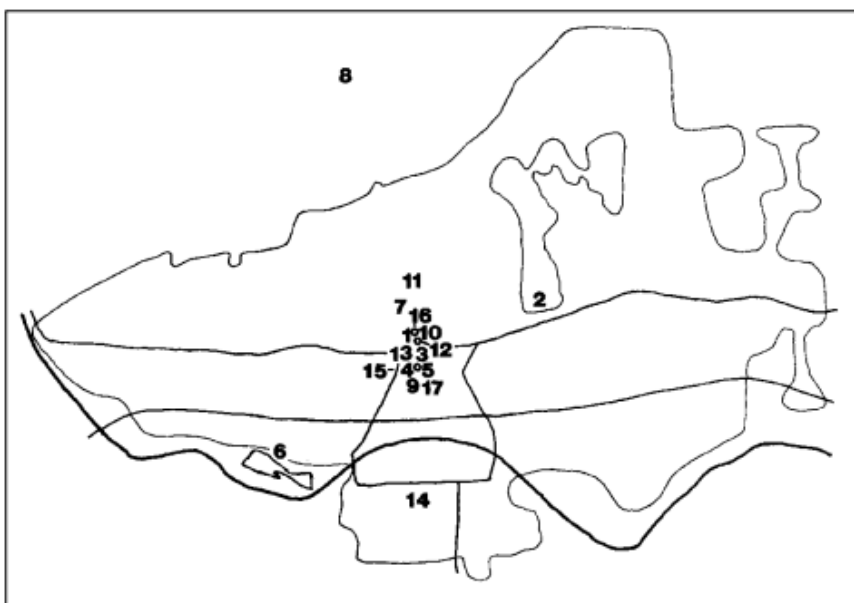
Idući će dio rada analizirati kako se dosad prikupljena znanja o kvaliteti javnog prostora i utjecaju strukture prostora na stanovnike može primijeniti na odabrane dijelove gradske četvrti Trnje.

5. Analiza zagrebačke gradske četvrti Trnje

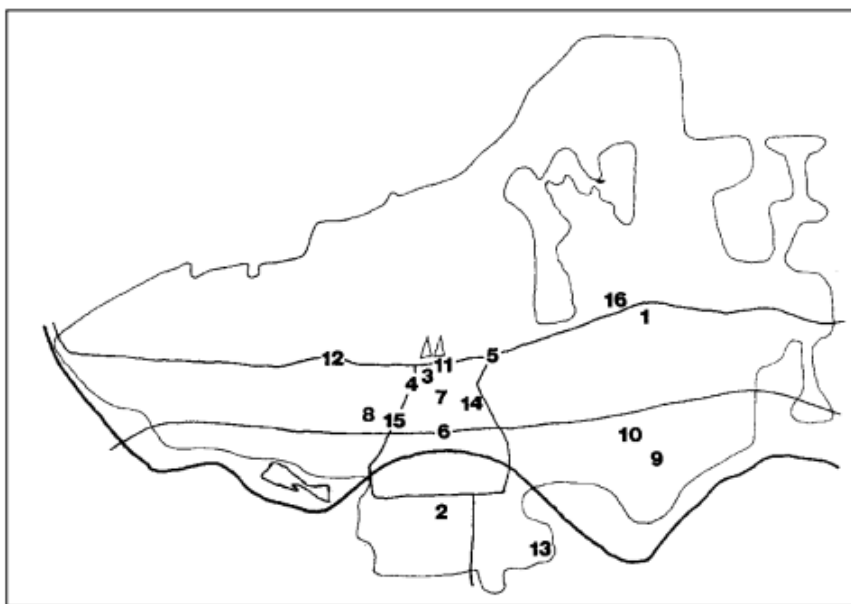
5.1. Definiranje mjesta ugone i neugode u Zagrebu

1996. i 1997. godine, u anketnom istraživanju koje je obuhvaćalo 279 ispitanika, ispitanike se molilo da sami navedu „pet mjesta u Zagrebu gdje se osjećaju vrlo ugodno i za koja bi željeli da uvijek ostanu jednaka“, a potom su trebali navesti mjesta gdje se osjećaju vrlo neugodno i za koja bi željeli da se odmah promijene“ (Stiperski 1997: 308). Na ovaj način, od dvjestotinjak odgovora koje su ponudili ispitanici, prema učestalosti navođenja nekih mjesta bilo je moguće vidjeti koja se mjesta uistinu mogu nazvati i smatrati mjestima ugone, a koja neugode. Nakon riješenih anketa, bilo je moguće izdvojiti 30-ak mjesta koja su se učestalo pojavljivala u odgovorima, o kojima istraživač onda može govoriti kao o mjestima sinonimima ugone ili neugode (Stiperski 1997). Također, kako će pokazati rezultati, postoji određeni princip, tj. karakteristike mjesta, koje se mogu grupirati; te je prema specifičnostima pojedinih mjesta koja su opisana kao ugodna ili kao neugodna moguće donijeti zaključke o tome kakav prostor „godi“ građanima, kao i jesu li promjene u gradu doprinijele kvaliteti prostora ili su na nju negativno utjecale.

Niže se nalazi „karta“ Zagreba, na kojoj je Stiperski brojevima naznačio mjesta sinonime za ugodu i mjesta sinonime za neugodu u Zagrebu, a karte će biti korisne za daljnje komentare o kvaliteti života u Zagrebu i kako ju postići. Prije nego se pogledaju slike vrijedi napomenuti da su ispitanici kao mjesta ugone ili neugode mogli navoditi čitava naselja, no i dijelove naselja, poput ulica, trgova, zgrada, perivoja i sl., što je onda dodatno pokazalo koji to elementi mjesta privlače građane i u kojim elementima građani „uživaju“. Isto tako, činjenica da su ispitanici mogli navesti mjesto koje se nalazi bilo gdje u Zagrebu, a koje smatraju ugodnim omogućilo je da se sagleda koji su to dijelovi grada Zagrepčanima najdraži i da se onda promotre i osnovne karakteristike tih specifičnih dijelova grada.

Slika 9: Mjesta u Zagrebu sinonimi ugode (izvor, Stiperski, 1997: 312)²⁰

Slika 10: Mjesta u Zagrebu sinonimi neugode (izvor: Stiperski, 1997: 314)²¹

²⁰ Navedena redom, mjesta označena brojevima na slici su: 1) Gornji grad, 2) Maksimir (perivoj i zoološki vrt), 3) Trg bana Josipa Jelačića, 4) Hrvatsko narodno kazalište, 5) Zrinjevac, 6) Jarun (jezero), 7) Tuškanac, 8) Medvednica, 9) Botanički vrt, 10) katedrala, 11) Cmrok, 12) Dolac, 13) Ilica, 14) Novi Zagreb, 15) Cvjetni trg, 16) Tkalčićeva ulica, 17) Importanne centar.

²¹ Navedena redom, mjesta označena brojevima na slici su: 1) Dubrava, 2) Novi Zagreb, 3) Cvjetni trg (Preradovićev trg), 4) Ferimport na Trgu maršala Tita (na današnjem Trgu Republike Hrvatske), 5) Kvaternikov trg, 6) Trnje, 7) Glavni (željeznički) kolodvor, 8) Trešnjevka (stari dio), 9) Žitnjak, 10) Kozari bok, 11) Neboder

Slike navode prikaz rezultata anketnog istraživanja, koji su bili uistinu zanimljivi. Stiperski zaključuje kako su građanima najugodnija mjesta koja se nalaze u središnjem dijelu grada – uključujući perivoj u Maksimiru koji je čak 51% ispitanika navelo kao mjesto u Zagrebu sinonim za ugodu. Građanima najugodnija mjesta uz perivoj u Maksimiru su Trg Bana Josipa Jelačića, Hrvatsko narodno kazalište i jezero Jarun, a većina mjesta sinonima za ugodu; uz izuzetke Jarunskog jezera, Importanne centra i Novog Zagreba su dijelovi grada (ulice, trgovine, zelene površine) čiji nastanak datira iz devetnaestog stoljeća – a u nekim slučajevima i ranije. Za mjesta ugode se također može reći da su to vrlo često mjesta koja građanima omogućavaju aktivnost šetnje i kupovine. S druge strane, Novi Zagreb i Dubravu ispitanici su opisali mjestima koja „najčešće pobuđuju neugodu“ (Stiperski, 1997: 313). Mjesta u Zagrebu koja su bila opisana kao sinonimi za neugodu, čak i ako su se nalazila u starijem središtu grada, pokazivala su elemente „interpolacija i preuređenja“ (neboder na Trgu bana Josipa Jelačića, zgrada Fermiporta na današnjem Trgu Republike Hrvatske; ali i Dubrava, Konjšćinska i Kozari bok), ili je, kao u slučaju Novog Zagreba, bila riječ o novoizgrađenom naselju (Stiperski, 1997: 314).

Budući da ispitanici kao mjesta sinonime za nelagodu navode i zagrebačka naselja Trnje i stari dio Trešnjevke, koja ukupno 28% ispitanika navodi kao mjesta u Zagrebu sinonime za nelagodu, uzimajući u obzir temu rada, vrijedi se osvrnuti i na taj dio istraživanja. Kako Stiperski piše: „Trnje i Trešnjevka nastali su prije Drugoga svjetskog rata kao najsiromašniji dijelovi grada, ali su nakon rata dijelom rušeni i u njih su interpolirana nova naselja višekatnica pa se danas te gradske četvrti sastoje od novijih i starijih dijelova“ (1997: 314). Ova dva naselja, njihova „preuređena“, ali nikad dovršena niti uređena struktura čini mjestima koja za neke građane predstavljaju mjesta sinonime za neugodu. U radu se već prilično toga reklo o povijesti zagrebačke četvrti Trnje, te su bili opisani društveni i urbani procesi koji su utjecali na razvoj naselja Trnje do danas; a također je bilo napomenuto kako interpolacija starijih dijelova Trnja novim zgradama i dalje nije stala. U svakom slučaju, istraživanje koje opisuje Stiperski pokazalo je nekoliko vrijednih zaključaka kad se govori o kvaliteti javnog prostora, ali je i pokazalo kako Zagrepčani doživljavaju Trnje. Iako je Trnje danas vrlo poželjna lokacija zbog

na Trgu bana Josipa Jelačića, 12) Črnomerec, 13) Jakuševac, 14) Autobusni kolodvor, 15) Savska cesta, 16) Konjšćinska ulica.

svoje blizine glavnim gradskim prometnicama, javnom prijevozu i blizine Donjem gradu, ovo naselje i dalje ispašta zbog povijesti lošeg urbanog planiranja.

Prije svega, može se zaključiti da građani zamjećuju javni prostor koji ih okružuje, te da taj prostor, ovisno o tome kako je doživljen, na građane utječe na određeni način – Zagrepčani pojedina mjesta doživljavaju sinonimima za ugodu, dok druga mjesta opisuju kao sinonime za neugodu. Pri tome, građani su puno više skloni doživjeti mjesta ugodnima kada im ta mjesta pružaju mogućnost šetnje ili kupovine. Dok su prema rezultatima istraživanja građanima „omiljena“ mjesta ona poput perivoja Maksimir, Ilice i jezera Jarun (zelene površine, ulice) kojima mogu šetati, mjesta kao što su Novi Zagreb i Dubrava – koja su novoizgrađeni ili kroz godine preuređivani dijelovi grada u kojima se primarno stanuje, doživljena su kao sinonimi za neugodu. Na kraju, mjesta sinonimi za ugodu i neugodu mogu se podijeliti na način da su ispitanici starije i neizmijenjene dijelove grada bili skloniji doživjeti kao mjesta sinonime na ugodu. Rezultati ovog istraživanja, osim što su pokazali kako Zagrepčani doživljavaju Trnje, korisni su za daljnju analizu te gradske četvrti. U nastavku rada, detaljnije će se istražiti aspekte koji određuju kvalitetu života u stambenom naselju, nakon čega će se prikupljena saznanja primijeniti na analizu kvalitete prostora u gradskoj četvrti Trnje.

5.2. Lokalna samouprava: kvaliteta javnog prostora i kvaliteta života u stambenim naseljima

Gradska četvrt Trnje, kako je objašnjeno na samom početku rada, sastoji se od trinaest mjesnih odbora. Iako su, kao što se moglo vidjeti, prostor svih dijelova četvrti pratili slični problemi te se četvrt kao urbana cjelina razvijala pod utjecajem jedinstvenih okolnosti, ne može se zanemariti da se dijelovi koje današnja zagrebačka četvrt Trnje obuhvaća međusobno razlikuju. Kaotičan razvoj Trnja koji je moguće poistovijetiti s kompleksnim razvojem Trešnjevke, rezultirao je time da četvrt ima vrlo „neurednu“ urbanu strukturu. Ipak, Trnje je zagrebačka četvrt koja obuhvaća prilično veliku površinu, a povijest razvoj četvrti objašnjava zašto su se pojedini su se dijelovi Trnja razvijali na različite načine. Kako će analiza koja slijedi pokazati, neki su mjesni odbori Trnja danas prenapučeni zgradama, što je danas vrlo prisutan problem u Zagrebu. Prema jednom članku Jutarnjeg lista, nekadašnja zagrebačka radnička naselja poput Trnja i Trešnjevke s vremenom su postala prenapučeni i loše organizirani dijelovi grada. Autor članka općenito kritizira preizgrađenost današnjih naselja, nagovještavajući kako naselja u kakvima danas stanujemo smanjuju kvalitetu života, zbog toga što je „beton progutao zelene površine, nedostaje parkirališnih mjesta, kolnici su uski, promet je kaotičan, a nedostaje i

društvenih sadržaja poput vrtića i škola²². Svejedno, kao što će analiza pokazati, u usporedbi sa starim (sjevernim) dijelom Trešnjevke, navedeni opis se ne može primijeniti na sve dijelove Trnja, te je ova gradska četvrt, unatoč elementima koji povezuju njene različite dijelove – zapravo skup manjih urbanih cjelina koje se međusobno izrazito razlikuju.

Budući da se četvrt sastoji od trinaest mjesnih odbora, neće se analizirati svaki mjesni odbori (neki su ionako površinski vrlo mali, te su vjerojatno nepoznati prosječnom stanovniku Zagreba). Pri analizi će se primijeniti elementi o utvrđivanju kvalitete života kako ih je opisivala Svirčić Gotovac. Pri analizi će se u obzir uzimati osnovna razina infrastrukture naselja kako ju navodi Svirčić Gotovac; komentirat će se nalaze li se na poručju mjesnog odbora osnovna škola, vrtić, poštanski ured, dom zdravlja, kakva je prometna infrastruktura, blizina javnog prijevoza, javna rasvjeta, ima li na području mjesnog odbora parkova i zelenih površina, zbrinjava li se otpad, postoje li kulturni centri, itd. Budući da na kvalitetu života stanovnika utječu kvaliteta prostora u kojem se stanuje, uvjeti rada, zdravlje i prehrana, slobodno vrijeme i rekreacija, obrazovanje, prijevoz – u naselju su potrebni elementi infrastrukture koji će omogućiti ispunjenje uvjeta za ostvarenje kvalitete života. Pri tome, kako navode novija istraživanja, kvaliteti života stanovnika u naselju pridonijet će i dodatni sadržaji u naselju, kao i sudjelovanje u odlukama o naselju u kojemu se stanuje. Promatrat će se prostori sljedećih mjesnih odbora: Cvjetno naselje, Martinovka, Miramare, Trnjanska Savica, Trnje i Vrbik. Na kraju, objedinjeni rezultati o kvaliteti života na području gradske četvrti bit će prikazani u tablici po uzoru na analizu provedenu u radu autora Jukić i sur.

5.2.1. Mjesni odbor Cvjetno naselje

Kao što je bilo utvrđeno u početnom dijelu rada, Cvjetno naselje površinom je najprostraniji mjesni odbor na području gradske četvrti Trnje, uz mjesni odbor Martinovka od kojeg je nešto veći. Prema popisu stanovništva 2021. godine, ovaj mjesni odbor je brojao 1 625 stanovnika, a prema popisu stanovništva iz 2011. godine, uz MO Kanal, bio najrjeđe naseljeni trnjanski mjesni odbor.²³ Na karti naselja s početka rada može se uočiti da, unatoč tome što je Vlado Antolić u 1930-ima konstruirao Cvjetno naselje na ograničenoj površini, danas se mjesni odbor prostire van površine koju zauzimaju „ostaci“ Antolićevog projekta; pri čemu je sjeverna

²² Penić, G. *Nova su naselja pravo ruglo u urporedbi s onima iz 60-ih.*

²³ Mjesni odbor Cvjetno naselje, Aktivnosti Grada Zagreba: <https://aktivnosti.zagreb.hr/gradske-cetvrti-19/trnje/mjesni-odbori-14171/2-mjesni-odbor-cvjetno-naselje/14203>.

granica mjesnog odbora Slavonska avenija, istočna Avenija Većeslava Holjevca, na zapadu Cvjetno naselje graniči s mjesnim odborima Savski kuti i Cvjetnica, a južna granica mjesnog odbora je Sava. U mjesnom se odboru i dalje prepoznaje nekadašnji Antolićev projekt, koji uz neke izmijene kroz vrijeme ipak prati jasna struktura ulica gdje su kuće „uredno“ posložene. Van Antolićevog Cvjetnog naselja, za mjesni odbor su prepoznatljiva četiri nebodera koje je Čorak negativno komentirala, zbog toga što nisu pratili zamisao Antolićevog projekta, već su neskladno niknuli pored obala Save, uz red nižih kuća. Na Cvjetnom naselju se nalazi i vjerojatno svim Zagrepčanima poznata „Kockica“, kao i zgrada Hrvatske radio televizije, dok se uz sam istočni dio mjesnog odbora, uz Aveniju Većeslava Holjevca mogu uočiti „stariji“ i manje uređeni dijelovi naselja.

O infrastrukturi mjesnog odbora može se reći sljedeće. Osnovna infrastruktura kao što su voda i priključak na struju, prisutni su, kao i u ostalim dijelovima četvrti. Isto tako i javna rasvjeta. Dijelovi mjesnog odbora dobro su prometno povezani no, kao što je moguće uočiti kada se Cvjetno naselje promatra na karti, postoji nepovezanost dva dijela naselja; onog novijeg na kojem se uočava bolja isplaniranost prostora i izgradnje; i istočni dio u kojem se mogu uočiti privatne kuće i nekoliko poslovnih zgrada (pa tako i zgrada Hrvatske radio televizije), koji se oslanja se na promet na Aveniji Većeslava Holjevca. U smislu prometa i funkcioniranja naselja, čini se kako je naselje prilično podijeljeno na „dva dijela“: jedan dio, onaj stariji može se osloniti na promet koji se odvija na istočnoj granici grada, dok se ostatak naselja vjerojatno orijentira na promet na Savskoj ulici, kojom prolaze tramvajske linije 4, 5, 14 i 17. Cijelo naselje proteže se uz Slavonsku aveniju, jednu od glavnih zagrebačkih prometnica koja povezuje istočni i zapadni dio grada, no kad se govori o javnom prijevozu, javni prijevoz Slavonskom cestom za stanovnike Cvjetnog naselja bi mogao biti i bolji. Slavonskom avenijom prometuje autobusna linija 107, koja vozi između Jankomira i Žitnjaka, ali ova linija od koristi će biti samo u prometom najopterećenijim dijelovima dana, budući da ostatak vremena prometuje vrlo rijetko.

Kratkom internetskom pretragom, ali i šetnjom naseljem utvrđuje se da naselju nedostaju trgovine (točnije veće trgovine), kao i kulturni centri i ostali dodatni sadržaji. Na području Cvjetnog naselja nalaze se područni objekt „Cvjetno“ dječjeg vrtića „Vrbik“ i osnovna škola „Cvjetno naselje“, što su važni dijelovi osnovne infrastrukture naselja. Mjesni odbor ima i svoju podružnicu Hrvatske pošte, a u spomenutoj „Kockici“ smješteno je Ministarstvo turizma i sporta, što je zanimljivo, ali u svakodnevici beskorisno. Za sferu društvenog života vrijedi spomenuti „Močvaru“, nizu generacija znan noćni klub. Čak ni izbor kafića nije velik kao u

nekim drugim dijelovima četvrti. Cvjetno naselje pruža dojam vrlo mirnog mjesnog odbora kod kojeg određeni elementi infrastrukture nisu ravnomjerno raspoređeni u prostoru, ili nedostaju.

U analizi se uočava kako Cvjetnom naselju manjka pojedinih elemenata infrastrukture, te da ovaj mjesni odbor sadrži manje elemenata infrastrukture od nekih drugih dijelova četvrti. Jedan element osnovne infrastrukture prema Svirčić Gotovac koji je svakako vrlo važan za kvalitetu života u stambenom naselju, a koji je vrlo prisutan u Cvjetnom naselju su zelene površine i parkovi. Naselje je prilično prostrano, a iako su zelene površine sakupljene na južnom dijelu naselja, s obzirom na činjenicu da je zelena površina čitav dio uz obalu Save kao i okružje sportskog i event centra „Boćarski dom“ – prostora za šetnju i rekreaciju u Cvjetnom naselju ne nedostaje. Uz Cvjetno naselje proteže se i prepoznatljiva Aleja skulptura²⁴. Mjesni odbor Cvjetno naselje zapravo je na istom „dijelu“ četvrti kao i površinom manji odbori Savski kuti i Veslačko naselje, te ima smisla taj prostor promatrati kao jedno naselje. U skladu s tim prijedlogom, može se spomenuti da se na području Veslačkog naselja nalazi Stadion Veslačka nogometnog kluba „Zagreb“. Uz to, još jedan značajan objekt na Cvjetnom naselju je i studentski dom „Cvjetno naselje“.

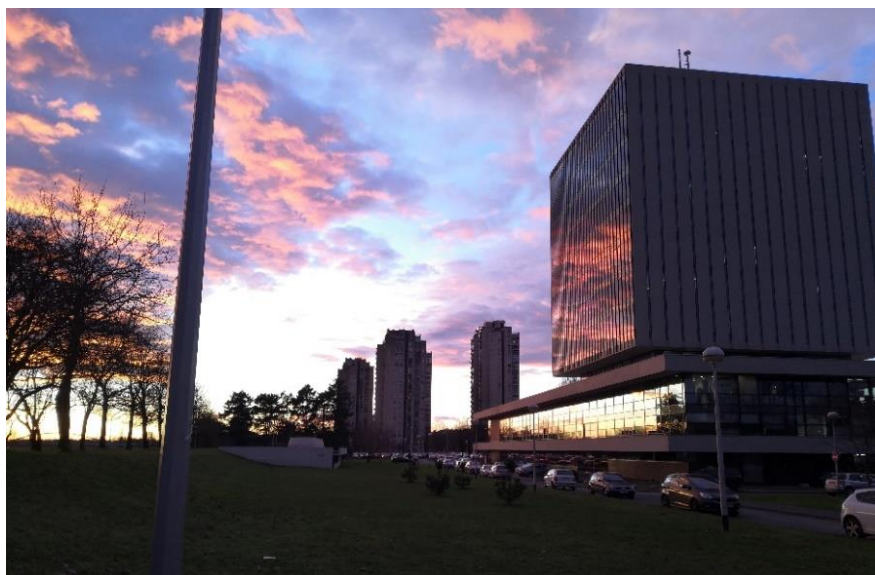
Na kraju, u elemente koji ovoj četvrti svakako nedostaju mogu se ubrojiti veće trgovine, ali i prometna infrastruktura, budući da kod povezanosti istočnog i zapadnog dijela naselja nedostaje koherentnosti, a za građane bi bilo korisno kada bi ovaj dio grada javnim prometnom bio bolje povezan s ostatkom grada. Iako Cvjetno naselje „leži“ na, za brojne Zagrepčane ključnoj Slavonskoj aveniji, stanovnicima kao i onima koji naselju žele pristupiti sa sjeverne strane pristup naselju je prilično otežan. S istočne strane, na Cvjetno naselje moguće je doći javnim prijevozom pa hodom ili automobilom; sa zapadne strane, kod Savskih kuta, tj. uz Veslačko naselje prolazi više tramvajskih linija; dok prometnom Slavonskom avenijom prolazi autobusna linija 107, koja učestalo prometuje samo u određenim dijelovima dana. Osim prometa, prometne infrastrukture unutar naselja i nedostatka trgovina, na području Cvjetnog naselja uočava se i nesrazmjer kod izgradnje i planiranja naselja – zapadni dio pokazuje određenu razinu urbane uređenosti i planiranja, dok je drugi bio vidno zanemaren u povijesti gradskog urbanog planiranja. U naselju ipak postoje važni elementi infrastrukture kao što su osnovna škola i vrtić, koji su ondje i za djecu vrtićke dobi i za osnovnoškolce MO-a Savski kuti i

²⁴ Aleja skulptura, na inicijativu akademskog slikara Ratka Petrića, uz Savski nasip pored Cvjetnog naselja 1980-ih su postavljene skulpture poznatih hrvatskih umjetnika. Neke od skulptura su „Putokaz“ (Zvonimir Lončarić), „Ruka“ (Ivan Kožarić), „Trkač“ (Marija Ujević) i „Dvoje“ (Šime Vulas) – uz aleju, šetači nasipom au u mogućnosti zaustaviti se i promišljati o skulpturama, što je ujedno i kulturni doprinos Cvjetnom naselju.

Veslačko naselje, te su svim stanovnicima Cvjetnog naselja lako dostupne zelene površine uz Savski nasip.

Slika 11: Neboderi na Prisavlju, u pozadini Richterovi neboderi na Cvjetnici (slikano u listopadu 2022.)

Slika 12: „Kockica“ na Cvjetnom naselju i neboderi na Prisavlju (slikano u listopadu 2022.)

5.2.2. Mjesni odbor Martinovka

Mjesni odbor Martinovka površinom je nešto manji od mjesnog odbora Cvjetno naselje. Na površini 0,89 km² mjesnog odbora stanuje 2 756 stanovnika, što znači da na km² u ovom mjesnom odboru u prosjeku stanuje 3 097 ljudi. Ovaj podatak mjesni odbor Martinovku smješta u „sredinu“ prema gustoći naseljenosti mjesnih odbora gradske četvrti Trnje. Gustoća naseljenosti ovdje je veća nego na Cvjetnom naselju, a opet znatno manja nego u, primjerice, Vrbiku, Cvjetnici, ili na prostoru mjesnih odbora „Marin Držić“ ili Trnjanska Savica.²⁵ Kao što se može uočiti na karti četvrti, Martinovka se „proteže“ velikim dijelom sjeverne polovice Trnja, od Savske ceste na zapadu, do Strojarske ceste na istoku; te je sa sjeverne strane omeđena željezničkom prugom, a s južne ulicom Grada Vukovara. Martinovka je mjesni odbor vrlo zanimljive strukture. Uz zgradu koncertne dvorane Lisinski (s istočne strane) nalazi se vidljivo stariji dio naselja, no i ruševine i ostaci nekadašnjih tvornica istočno od Paromlinske i Trnjanske ceste, prostori koji već desetljećima čekaju bolje urbano rješenje. Na prostoru Martinovke nalaze se važne građevine i institucije kao što su Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Poglavarstvo grada Zagreba, Gradska uprava, ali i zgrada Fakulteta elektrotehnike i računarstva.

Kad je riječ o povijesnom značaju ovog trnjanskog mjesnog odbora, značajno je što se na prostoru Martinovke nalazila kulturna zagrebačka tvornica Gredelj, ali i zagrebački Paromlin, a prostori oba pogona do danas ostaju zapušteni i neiskorišteni. Sami prostori nekadašnjih pogona, kao i odavno napuštena zgrada Zagrebačke banke na Paromlinskoj cesti, bili su otvorena pitanja za grad, za koja su se kroz godine predlagala brojna rješenja. 2021. godine, izlazi vijest koja prenosi izjavu zagrebačkog gradonačelnika Tomislava Tomaševića kako će Paromlin i Gredelj revitalizacijom postati „novo središte Zagreba“²⁶, a samo za prostor Gredelja još se 2006. godine predlagala izgradnja 5000 stanova²⁷; što je samo jedan od mnogih prijedloga za urbanu revitalizaciju zone Gredelj. Sam smještaj Martinovke, budući da je uz Donji grad, vrlo je povoljan i time poželjan za projekte, te stoga ima smisla da se ondje, uz ulicu Grada Vukovara nalaze Gradska uprava, a danas i zgrada Holdinga. Dok lijevi i više naseljeni dio naselja također zahtijeva nova urbana rješenja, budući da se ondje, kao i u drugim mjesnim

²⁵ Trnje, osnovni statistički podaci, str. 10:

<https://www.zagreb.hr/userdocsimages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/03%20Trnje.pdf>.

²⁶ Tomašević: Paromlin i Gredelj – novo središte Zagreba: <https://www.zagrebjenas.hr/tomasevic-paromlin-i-gredelj-novo-srediste-zagreba/>.

²⁷ Na mjestu starih tvornica gradi se 5000 stanova: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/na-mjestu-starih-tvornica-gradi-se-5000-stanova-4038933>.

odborima Trnja nepravilno i „neuredno“ izmijenjuju starije kuće i novije stambene zgrade, na Martinovki se, odmah uz Vukovarsku ulicu nalaze dvije prepoznatljive stambene zgrade – primjeri modernizma u Zagrebu – projekti Drage Galića.

Što se tiče infrastrukture mjesnog odbora Martinovka, na prostoru Martinovke nalazi se osnovna škola Tina Ujevića, koja je smještena uz Savsku cestu, tako da je vrlo nepristupačna stanovnicima istočnog dijela Martinovke, kojima je bliža osnovna škola na mjesnom odboru Trnje. Uz to, dva su dijela naselja prilično podijeljena. Dio naselja koji se nalazi sa zapadne strane Miramarske ceste djeluje kao cjelina, dok onaj sa istočne strane funkcionira kao druga cjelina, a ondje ni nema toliko stambenih objekata. Pritom, na području mjesnog odbora dječji vrtić Vitica nalazi se više na istočnom dijelu naselja, te je tako prilično daleko stanovnicima zapadnog dijela mjesnog odbora koji je više naseljen. Cijela zona Gredelj „odsječena“ je od ikakve infrastrukture i stoji prazna i zapuštena. Problem dijela mjesnog odbora istočno od Miramarske ceste zapuštene su ruševine Paromlina, zona nekadašnjeg Gredelja, ali i napuštena zgrada Zagrebačke banke na Paromlinskoj cesti, koju se trenutno ruši²⁸.

Prometna infrastruktura unutar naselja opet je dosta razjedinjena, kao što je slučaj i u mjesnom odboru Cvjetno naselje. S druge strane, svi su dijelovi mjesnog odbora javnim prijevozom dobro povezani s ostalim dijelovima grada. Budući da se MO Martinovka proteže uz Vukovarsku ulicu, a jedna strana mjesnog odbora nalazi se na Savskoj cesti, mjesni odbor oslanja se na tramvajske linije 3, 4, 5, 13, 14 i 17; pri čemu se hodom kroz prolaz na Miramarskoj, Importanne centrom i Strojarskom cestom može doći do Donjeg grada. Martinovka je jedan od mjesnih odbora koji se oslanja na velik broj tramvajskih linija i iznimno je blizu centru grada. Prostor mjesnog odbora ne obiluje zelenim površinama. Zelenih površina relativno je malo i nisu ujednačeno rasprostranjene. Nalaze se na središnjem dijelu uz Miramarsku cestu, dok ih u ostalim dijelovima manjka. Na Martinovki se nalaze i sportska dvorana „Martinovka“, jedna veća trgovina, kao i nekoliko ugostiteljskih objekata. U probleme mjesnog odbora mogu se ubrojati podijeljenost i neujednačenost dijelova mjesnog odbora, urbana neuređenost i zapuštene predjeli starih tvorničkih pogona.

²⁸ U Zagrebu uskoro počinje rušenje bivše zgrade Zagrebačke banke: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-zagrebu-pocinje-rusenje-bivse-zgrade-zagrebacke-banke/2468328.aspx>.

5.2.3. Mjesni odbor Miramare

Mjesni odbor Miramare mjesni je odbor gradske četvrti Trnje prilično pravilnog oblika, smješten između prometnica: ulice Ivana Lučića na zapadu, ulice Grada Vukovara na sjeveru, ulice Hrvatske bratske zajednice na istoku i Slavonske avenije na jugu. Mjesni odbor pokriva površinu 0,34 km², što Miramare čini jednim od površinom najmanjih mjesnih odbora u gradskoj četvrti Trnje, a 2021. godine ovaj je mjesni odbor brojio 1 175 stanovnika, čime je Miramare nakon Veslačkog naselja drugi mjesni odbor s najmanjim brojem stanovnika. Kao i svaki drugi trnjanski mjesni odbor, Miramare i dalje u istočnom dijelu pokazuje znakove zanemarivanja planirane izgradnje koja seže iz povijesti ove četvrti. Ondje se ipak nalaze danas za Zagreb vrlo važni objekti – na Miramareu su smješteni Nacionalna i sveučilišna knjižnica, zgrada Ministarstva poljoprivrede i Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo Republike Hrvatske, kao i zgrade Pučkog otvorenog učilišta, Filozofskog fakulteta, kao i Fakulteta strojarstva i brodogradnje.

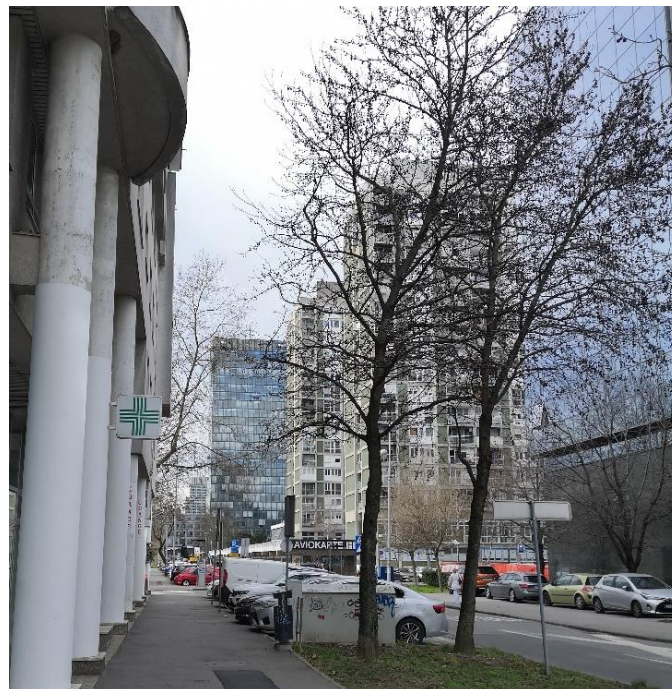
Kad je riječ o infrastrukturi ovog mjesnog odbora, u obzir valja uzeti činjenicu da je mjesni odbor vrlo male površine, te je za očekivati da će se za pojedine elemente osnovne infrastrukture oslanjati na susjedne mjesne odbore – odnosno na one mjesne odbore koji se nalaze s „druge strane“ ulice Ivana Lučića (Vrbik i Cvjetnicu koji zapravo prekrivaju jednu površinsku cjelinu unutar granica većih prometnica na tom području). Na Miramareu se ipak nalazi osnovna škola Davorina Trstenjaka, a u naselju je i crkva („sv. Terezija“). Velik dio mjesnog odbora zauzimaju zgrade Fakulteta strojarstva i brodogradnje i Filozofskog fakulteta, te Nacionalna i sveučilišna knjižnica, te je Miramare po tim zgradama i prepoznatljiv. Ondje se također nalazi zgrada Hotela Internacional, a cestovna infrastruktura unutar mjesnog odbora, koliko god nije idealna („ispašta“ zbog manjkavosti urbanog planiranja u dijelovima gdje se isprepliću stambene zgrade i privatne kuće), uspješno povezuje stambene s fakultetskim dijelovima naselja i ne postoje vidljiva razdvajanja naselja na dijelove, kao što je slučaj u Cvjetnom naselju i Martinovki.

S drugim dijelovima grada, Miramare je zbog položaja vrlo dobro povezan, te se stanovnici Miramarea mogu oslanjati na autobusne linije koje voze ulicom Hrvatske bratske zajednice, kao i na tramvajske linije 3, 5 i 13 koje prometuju Ulicom Grada Vukovara. Uz to, Slavenskom avenijom na relaciji Jankomir-Žitnjak prometuje već spomenuta autobusna linija 107. Na sjeveroistočnom rubu MO-a nalazi se zelena površina s dječjim parkom, no, kako naselje vidljivo nije bilo podloženo rješavanju „urbanog nereda“ koji je prisutan na području cijele

čtvrťi, zelene površine nisu ravnopravno raspoređene, odnosno u drugim dijelovima naselja ih gotovo nema. Ovaj mjesni odbor nema vrtić, nedostaju i trgovine, a u jednom dijelu naselja i javna rasvjeta. Najveći „plus“ ovog mjesnog odbora njegov je položaj u gradu. Pučko otvoreno učilište koje se također nalazi na području odbora bilo je zamišljeno kao kulturni centar, što ostaje do danas.

Slika 13: Mjesni odbor Miramare (slikano u ožujku 2023.)

Slika 14: Mjesni odbor Miramare (slikano u ožujku 2023.)

5.2.4. Trnjanska Savica

Trnjanska je Savica, uz Staro Trnje, Cvjetno naselje i Veslačko naselje, mjesni odbor gradske četvrti Trnje koji se nalazi uz samu rijeku Savu. Kao što se vidi na karti mjesnog odbora, Trnjanska Savica je vrlo pravilno raspoređeno naselje, u kojem se ne pronalaze tragovi „divlje“, za četvrt Trnje, specifične gradnje. Mjesni odbor Trnjanska Savica jedan je od rubnih mjesnih odbora Trnja, a nalazi se na jugoistočnom dijelu četvrti, te s mjesnim odborom Staro Trnje sa zapadne strane dijeli pomalo nepravilnu granicu cestom Kruge, a potom ulicom Vladimira Ruždjaka; na sjeveru je granica mjesnog odbora Slavonska avenija, na istoku Avenija Marina Držića, a na južnoj strani naselja teče rijeka Sava.

Budući da je Savica nastala uz Savu, a pritom je najuređenije naselje u cijeloj četvrti koje sadrži uistinu velik broj elemenata potrebne infrastrukture, zanimljivo je sagledati njezin povijesni razvoj. Pritom se prvo vrijedi iznova osvrnuti na problem toka rijeke Save koji je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće sputavao razvoj Trnja. Vrijedi se osvrnuti na činjenicu da je još tridesetih godina dvadesetog stoljeća, kada se počelo upozoravati na „probleme perifernih gradskih četvrti“ i kada je bila „pokrenuta gradska autobusna linija na Trnju“, te kada se počela poticati „snažnija briga o južnoj periferiji“; iako urbanističkog plana koji uključuje to područje nije bilo; Sava još uvijek ugrožavala prostor Trnja (Čapo, 2020: 66). No, razmjeri poplave 1964. godine koji su ugrozili ne samo Trnje i Trešnjevku, već i novoizgrađene dijelove Novog Zagreba, potaknuli su veće promjene po pitanju zaštite od rijeke (Šimetin Šegvić i Šute, 2021: 67). Nakon poplave, bilo je nužno urediti „slivno područje“ Save, ali i zaštititi grad od budućih poplava tih razmjera, a počevši od 1970-ih godina, „uslijedila je dogradnja postojećih i izgradnja novih vodnih građevina u cilju više razine zaštite od velikih voda rijeke Save i dijela njenih pritoka – kako na području Zagreba, tako i na ostalim dionicama Save i dijelu njenih pritoka slivnog područja“ (Marušić, 2019: 348).

Najstarije zgrade na Savici izgrađene su za vrijeme 1950-ih (Stiperski, Novak i Gajski Stiperski, 2013: 19), što znači da su najstariji dijelovi Savice nakon velike poplave 1964. godine bili poplavljeni. Ipak, krajem 1950-ih tek se započelo sa izgradnjom ostatka stambenih naselja na prostoru Savice, dok su zgrade ondje kroz desetljeća izgrađivana do 2010-ih godina (gradi se i dalje; u tijeku je izgradnja i dovršavanje projekata tri stambene zgrade na Savici); s tim da je najveći dio stambenih zgrada ipak izgrađen u drugoj polovici 20-og stoljeća. Stiperski, Novak i Gajski Stiperski pisali su kako se je „prethodno naselje s manjim privatnim kućama zvalo Kruge“, dok je ime Savica dobilo „s novim zgradama“ koje su građene u više etapa (2013: 19).

Naselje je dakle najvećim dijelom izgrađeno nakon što je tok Save bio reguliran i nasip dodatno osiguran. Zgrade građene u 20. stoljeću, velikim su dijelom povezane platoima, kojih ima četiri i po kojima je naselje i prepoznatljivo. Trnjanska Savica je sa 8 129 stanovnika najbrojniji mjesni odbor u gradskoj četvrti Trnje, ali i mjesni odbor s najvećim brojem visokih stambenih objekata.

Slika 15: Mjesni odbor Trnjanska Savica (slikano u ožujku 2023.)

Prometna infrastruktura koherentno povezuje sve dijelove naselja, a ceste su jasno raspoređene između zgrada. Iako su uz dio zgrada planirana parkirna mjesta, a na jednom dijelu i garaže u kojima stanovnici mogu parkirati; novije zgrade potencijalno stvaraju probleme kod protoka prometa naseljem, te na izlazu iz naselja na Slavonsku aveniju, gdje je ujutro moguće zamijetiti prevelik broj automobila koji ondje tada stvaraju gužve. Ipak, iz naselja je moguće izići i na Aveniju Marina Držića što stvara rasterećenje kod većih gužvi u prometu. Također, na Trnjanskoj Savici novoizgrađena je osnovna škola na mjestu na kojem je bila stara škola oštećena u potresu, a i dječji vrtić. Javna rasvjeta prisutna je i ujednačeno raspoređena u svim dijelovima naselja, a zgrade izgrađene na Trnjanskoj Savici u zadnjih petnaest godina promijenile su izgled naselja, pokazujući upravo princip stambene izgradnje u Zagrebu u post-tranzicijskom razdoblju o kojem su pisale i Zlatar i Svirčić Gotovac – pri čemu se gradi prije svega zbog profita. Trnjanska Savica je ranije, iako vrlo izgrađena, i dalje imala pojedine

ujednačeno rapoređene zelene površine, kao i parkirališta, ali i dječje parkove, a novija gradnja najviše prijete zelenim ili otprije „neiskorištenim“ površinama. Kod sjecišta Slavonske i Držićeve avenije, gdje je nekada bila zelena površina, podižu se tako dvije stambene zgrade.

Najveća zelena površina uz vrtove pored savskog nasipa prilično je prostran park Trnjanska Savica, koji je bio ugrožen 2016. godine, kada je bila izdana lokacijska dozvola za izgradnju crkve na prostoru parka; protiv čega su se građani pobunili (Perkov, 2019). Budući da je riječ o najprostranijem i vrlo posjećenom parku koji je okružen stambenim zgradama, crkvu je ondje uistinu teško zamisliti. Kako piše Perkov, usprkos protivljenju građana, na mjestu parka trebalo se rušiti 25 stabala, te graditi „crkvu s 420 sjedećih mjesta, stan za župnika, vikara, sobe za domaćicu i goste, dodatne dvije dvorane, garaže, parkiralište, blagovaonicu za 30 osoba, prilaznu aleju, zvonik visine 45 m (poput petnaesterokatnice) s vrhom perforiranim radi bolje čujnosti zvona“ (2019: 74). Ipak, pokazala se ujedinjenost i složnost stanovnika Trnjanske Savice u protivljenju intervenciji u prostor parka, pri čemu su stanovnike podržali i stručnjaci; dok su se na suprotnoj strani nalazili politički i ekonomski akteri (Perkov, 2019: 79). Park je na kraju očuvan, a inicijativa je pokazala povezanost kod stanovništva Trnjanske Savice u mogućnosti da se uključe u zajedničku inicijativu za očuvanje za „kvart“ vrijednih površina.

Na Savici se, uz dva veća parka i ostale zelene površine kojih je uslijed nove gradnje ipak sve manje, nalazi velik broj trgovina, te je tako ovo prvi mjesni odbor koji se spominje, u kojemu su stanovnici uistinu opskrbljeni većim trgovinama, ali i tržnicom. Tržnica na Savici prilično je prostrana, te se u sklopu prostora predviđenog za tržnicu nalaze još neke usluge koje mogu biti korisne građanima; ali i ugostiteljski objekti. Uz to, na Savici se nalazi i dom zdravlja, kao i pozamašan broj kafića i restorana. Stanovnici Trnjanske Savice na Aveniji Marina Držića oslanjaju se na tramvajske linije 6,7 i 8; a Savicom prolazi i autobusna linija 218, koja vozi na relaciji Glavni kolodvor-Savica-Šanci. Time je Savica jedini od trinaest mjesnih odbora na kojem i unutar mjesnog odbora postoji povezanost nekom vrstom javnog prijevoza. Na Slavonskoj aveniji prolaze i autobusne linije 107 i 281 koje mogu biti korisne za putovanja prema zapadu ili prema istoku grada, tako da je Trnjanska Savica vrlo dobro povezana s ostalim dijelovima Zagreba. Problem Savice mogući su nestanci zelenih površina u novije vrijeme, kao i pitanje održavanja savskog nasipa, budući da se radi o vrlo naseljenom mjesnom odboru u neposrednoj blizini nasipa.

5.2.5. Mjesni odbor Trnje

Mjesni odbor Trnje nalazi se između ulice Grada Vukovara, ulice Hrvatske bratske zajednice, Slavonske avenije, a od mjesnog odbora „Marin Držić“ Trnje razdvaja ulica Kruge. Samo naselje koje obuhvaća prostor mjesnih odbora Trnje i „Marin Držić“ ponekad se po ulici i dalje naziva Kruge, što je, kao što je bilo spomenuto za MO Trnjanska Savica, stari naziv naselja. Dok „Marin Držić“ spada u naseljenije mjesne odbore, što se da naslutiti prema izgrađenosti naselja (što je slučaj i na Trnjanskoj Savici), MO Trnje 2021. godine je imao 2 233 stanovnika. Ovaj mjesni odbor pokazuje vrlo nepravilnu cestovnu infrastrukturu i najnapučeniji je privatnim kućama, koje ondje u velikom broju slučajeva nisu bile rušene.

U radu se prostor ovog mjesnog odbora već spominjao zbog komentara Čorak o Trnjanskoj cesti koja je nakon izgradnje zgrade Općinskog suda Trnjanima presijekla put prema Donjem gradu, a i sadržaji koje je ova autorica spominjala velikim su dijelom bili smješteni MO-a Trnje. Uz Trnjansku cestu, vrlo blizu Palače pravde nalazila se tržnica, a i kino; no, ovih sadržaja već dugi niz godina ondje nema. Trnjanska ulica danas je ipak i dalje prilično „živa“ zbog svog položaja u blizini važnih prometnica, a na južnom dijelu ulice tijekom posljednjeg desetljeća izgrađen je nov stambeni kompleks (dviju većih zgrada koje su jedna uz drugu), koji se nužno ne uklapa u ostatak naselja. Trnjanska ulica pravilna je ulica koja se proteže od Vukovarske ulice do Slavonske avenije, nakon čega se na Starom Trnju nastavlja sve do Savskog nasipa, a proteže se i sjeverno prema željezničkoj prugi. Iako sadržaji poput tržnice i kina ondje odavno ne postoje, Trnjanska je cesta i dalje „spomenik“ Trnju kakvo je bilo nekada. Prometna infrastruktura u ostalim djelovima mjesnog odbora ipak je vrlo kaotična i ovom dijelu četvrti svakako nedostaje prometne protočnosti, te se na licu mjesta gdjegdje pronalaze i „slijepe ulice“.

Slika 16: Trnjanska cesta (slikano u srpnju 2023.)

Slika 17: Supostojanje novije i starije gradnje na Trnjanskoj cesti (slikano u srpnju 2023.)

Na mjesnom odboru Trnje nalaze se za taj, ali i za okolne mjesne odbore važni elementi osnovne infrastrukture naselja kao što su dom zdravlja Kruge, osnovna škola Grigora Viteza, dva dječja vrtića (jedan u sklopu samostana i područni objekt dječjeg vrtića „Iskrica“), nekoliko trgovina; a javna rasvjeta u istočnom dijelu naselja nedostaje u nekim dijelovima. Iako se ovom

mjesnom odboru zamjećuje manjak zelenih površina, ondje se nalaze dva terena nogometnog kluba „Trnje“, a uz pomoćni teren kluba smješteno je i Streljačko društvo „Trnje“, tako da na prostoru mjesnog odbora postoji mogućnost za neki oblik rekreacije, a mjesni odbor ima i crkvu. Ozbiljan nedostatak zelenih površina i nekoherentna struktura ulica ipak se ne mogu zanemariti.

Prema ranije spomenutom projektu iz 2007. godine, kao i prema stambenim zgradama na jugozapadnom dijelu mjesnog odbora ipak bi se dalo zaključiti kako je prostor mjesnog odbora Trnje povoljno položen u danas vrlo poželjnom dijelu grada. Mjesni odbor Trnje nalazi se nadomak Donjem gradu, glavnom, ali i autobusnom kolodvoru, te je kao i Miramare, Vrbik, Cvjetnica, „Marin Držić“ i Sigečica, smješten između dvije glavne zagrebačke prometnice, tako da se stanovnici Trnja mogu osloniti na sve već spomenute tramvajske i autobusne linije koje ondje prometuju, ali i na linije koje prolaze Ulicom Hrvatske bratske zajednice. Unatoč povoljnom položaju u gradu, mjesni odbor Trnje pokazuje znakove problema urbane neuređenosti koji je prisutan na cijelom prostoru gradske četvrti Trnje, te zahtijeva pozornost stručnjaka kako bi se mogla predložiti konkretna i ostvariva rješenja za urbanu neuređenost ovog dijela četvrti, a da se pokuša očuvati i izvornost ovog dijela četvrti.

5.2.6. Mjesni odbor Vrbik

Mjesni odbor Vrbik površinom je treći najmanji mjesni odbor zagrebačke četvrti Trnje, ali i najgušće naseljen. Za usporedbu, dok je na prostoru MO-a Kanal prema popisu stanovništva 2011. na km² u prosjeku stanovalo 1 832 stanovnika, na Vrbiku na prostoru km² u prosjeku stanuje 13 967 stanovnika – razlika je uistinu golema, a i vidljiva unutar samog mjesnog odbora. Vrbik je prema popisu stanovništva 2021. godine nastanjivalo 3 075 ljudi, a nalazi se uz Cvjetnicu sa zapadne strane, te uz mjesni odbor Miramare od kojeg ga sa istočne strane dijeli ulica Ivana Lučića; dok je sjeverna granica ulica Grada Vukovara, a južna Slavonska avenija. Vrbik je najgušće naseljeno, a time i najgušće izgrađeno naselje gradske četvrti Trnje. Iako prostor ovog mjesnog odbora i dalje sadrži ulice privatnih kuća, kod naselja se uglavnom primjećuju neravnomjerno, velikim dijelom vrlo blizu jedna uz drugu, izgrađene stambene zgrade iz tranzicijskog ili post-tranzicijskog razdoblja²⁹. Iako svi dijelovi naselja nisu građeni u isto vrijeme, novije stambene zgrade prevladavaju na prostoru MO-a. Stariji dijelovi na

²⁹ Svirčić Gotovac (2010) Vrbik navodi kao primjer preizgrađenog naselja s kraja 1990-ih, tj. početka 2000-ih; str. 198.

sjevernom i jugozapadnom dijelu naselja pokazuju bolje prostorno planiranje i ondje zgrade razdvojene parkovima, dok drugdje zelenih površina vidljivo manjka.

Cestovna infrastruktura na prostoru mjesnog odbora povezuje sve dijelove Vrbika, ali je između novijih stambenih zgrada infrastruktura puno manje pravilna nego u sjevernom dijelu naselja. Iz samog mjesnog odbora ostali su dijelovi grada zbog blizine Vukovarske ulice i Savske ceste kojima vozi velik broj tramvajskih linija lako dostupni. Osnovna škola na koju se stanovnici mjesnog odbora mogu osloniti jest OŠ Davorina Trstenjaka na prostoru Miramarea, a Vrbik ima svoj vrtić. Kod pogleda na kartu uočava se kako na Vrbiku nedostaje zelenih površina, iako su u dijelu mjesnog odbora gdje je „starija“ gradnja (koja se je spominjala kod dijela o izgradnji uz Vukovarsku od 1950-ih godina) zgrade „odijeljene“ zelenim površinama. Mjesni odbor ima igralište, a na Vrbiku se smjestio i boksački klub „Trnje“. Iako se na Vrbiku nalazi nekoliko trgovina, nedostaje veća trgovina, a ugostiteljskih objekata prilično je velik broj. Barem kad se govori o južnom dijelu mjesnog odbora, struktura Vrbika je neuredna, te se nepravilne ulice međusobno kaotično isprepliću, i u nekima od ulica zbog međusobne blizine zgrada nedostaje danjeg svjetla. Za Vrbik je ipak, kao i za ostale dijelove Trnja, pozitivan položaj blizu centru i uz neke od glavnih zagrebačkih prometnica, te u blizini važnih institucija smještenih na prostoru gradske četvrti Trnje.

Slika 18: Mjesni odbor Vrbik (slikano u prosincu 2021.)

5.3. Komentar analize kvalitete javnog prostora gradske četvrti Trnje

Nakon pregleda elemenata infrastrukture ciljano odabranih mjesnih odbora u gradskoj četvrti Trnje, u različitim mjesnim odborima uočili su se već spomenuti nedostaci, ali i prednosti ove gradske četvrti. Uglavnom su se na prostorima mjesnih odbora mogli zamijetiti manjkavosti kod urbanog planiranja naselja, koje su kod nekih dijelova bile više, a kod drugih manje izražene. Infrastruktura cesta u četvrti od promatranih mjesnih odbora posebno zahtijeva bolja rješenja na područjima Trnja, i u južnom dijelu Vrbika, a urbano najuređenije naselje koje sadrži velik broj potrebnih elemenata osnovne strukture naselja jest Trnjanska Savica. Može se, međutim, primijetiti kako, dok su mjesni odbori oblici lokalne samouprave, kako je bilo objašnjeno ranije u radu, u gradskoj četvrti Trnje više mjesnih odbora koji se nalaze na površinama omeđenim većim prometnicama mogu se promatrati i djelovati kao cjeline. Drugim riječima, promatraju li se mjesni odbori Cvjetnica, Vrbik i Miramare, uviđa se da je taj cijeli prostor omeđen četirima velikim prometnicama, te da su mjesni odbori na toj površini vrlo usko povezani. Također, dok se na Cvjetnici i Vrbiku nalaze dječji vrtići, na prostoru mjesnog odbora Miramare je osnovna škola, tako da će polaznici osnovne škole prostora ići u tu osnovnu školu, dok će djeca vrtičke dobi polaziti vrtiće na Vrbiku i na Cvjetnici.

Isto se može reći i za Veslačko naselje, Savske kute i Cvjetno naselje koji na sličan način čine „cjelinu“; kao i za MO Trnje i MO „Marin Držić“. Dok su na prostoru oba mjesna odbora i vrtić i škola, na Trnju se nalazi crkva i nogometni klub, na prostoru „Marina Držića“ se nalazi sportski centar. Trnjanska Savica, na primjer, može se smatrati naseljem koje posjeduje sve osnovne elemente infrastrukture, te stanovnici Trnjanske Savice nisu prisiljeni napuštati svoje naselje da bi ispunili neke osnovne životne potrebe. U prostornoj i statističkoj analizi gradske četvrti Trnje iz 2019. godine, koja je nastala kao rezultat interdisciplinarnе suradnje stručnjaka na područjima arhitekture, geografije, ekonomije, prometa itd., mogu se pronaći korisni podaci o četvrti i stanovništvu, kao i karte pomoću kojih se može proučiti pojedine elemente infrastrukture dijelova četvrti.

Iz karti se uočava da skoro svaki mjesni odbor ima ili privatni ili gradski vrtić, a samo u MO-u Trnje se nalazi i vjerski vrtić³⁰, a osnovne su škole u četvrti prilično dobro raspoređene – kada se uzme u obzir da svaka škola prekriva radijus udaljenosti 600 m, u skoro svakom dijelu četvrti

³⁰ Obrazovanje: dječji vrtići; Trnje, str. 24:

<https://www.zagreb.hr/userdocsimages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/03%20Trnje.pdf>.

neka se osnovna škola nalazi u blizini³¹. Gradska četvrt Trnje ipak je odavno naseljeno područje, a kod proučavanja stranice svake od škola, primjećuje se da su škole bile građene od 1950-ih godina, dakle škole su već prilično stare. Nova škola Jure Kaštelana novoizgrađena je na mjestu stare škole koja je stradala u potresu³². Dom zdravlja postoji na prostoru skoro svakog mjesnog odbora, pri čemu dom zdravlja ne postoji na Starom Trnju, Cvjetnom naselju, „Marinu Držiću“ i Kanalu, a gradska četvrt broji ukupno devet domova zdravlja. Na području Trnja četiri su srednje škole, dva učenička doma, i nekoliko ustanova socijalne zaštite. Iako Trnje sadrži velik dio potrebnih elemenata osnovne infrastrukture, u određenim dijelovima četvrti jasno su vidljive posljedice duge povijesti zanemarivanja Trnja pri urbanom planiranju. Zamjećuje se kako, dok su se pojedini dijelovi nekih mjesnih odbora počeli uređivati, riješiti urbanu neuređenost toliko naseljene četvrti zahtijeva razrađenu analizu na više razina, kao i komunikaciju s lokalnim stanovništvom. U tablici u nastavku bit će sustavno prikazani prisutnost, odnosno odsutnost osnovnih elemenata infrastrukture naselja u odabranim mjesnim odborima gradske četvrti Trnje.

Tablica 2: Elementi infrastrukture prema analizi mjesnih odbora gradske četvrti Trnje

	Vrtić/ škola	Dom zdrav- lja	Prometna infrastruktura	Javni prijevoz	Zelene površine/ parkovi	Javna rasvjeta	Trgovine
MO Cvjetno naselje	OŠ, vrtić	da	prostor MO-a podijeljen	loša poveza- nost sa S strane	u jednom dijelu MO- a	da	manje trgovine
MO Martinovka	OŠ, vrtić	da	prostor MO-a podijeljen	vrlo dobra poveza- nost	manjak zelenih površina/ parkova	da	manje trgovine
MO Miramare	OŠ	ne	prostor MO-a podijeljen (ali bolje nego u prethodna dva m. odbora)	vrlo dobra/ izvršna poveza- nost	manjak zelenih površina/ parkova	uglavnom d a	manja trgovina
MO Trnjanska Savica	OŠ, vrtić	da	vrlo dobra	dobra poveza- nost (autobus- na linija	zelene površine raspoređe- ne unutar MO-a (potencijal-	da	dostatan broj (većih) trgovina; veći izbor

³¹ Obrazovanje: osnovne škole; Trnje, str. 26:

<https://www.zagreb.hr/userdocsimages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/03%20Trnje.pdf>.

³² Nova škola Jure Kaštelana danas otvorila svoja vrata: <https://www.zagreb.hr/nova-skola-jure-kastelana-danas-otvorila-svoja-vra/188578>.

				unutar MO-a)	no su ugrožene)		
MO Trnje	OŠ, vrtić	da	izražena nekoherentnost; Trnjanska cesta iznimka	vrlo dobra/izvrсна povezanost	manjak zelenih površina/parkova	da	Relativno prikladna opskrbljenost
MO Vrbik	vrtić	postoji	nekoherentnost u južnom dijelu naselja	vrlo dobra prometna povezanost	manjak zelenih površina/parkova	da	manje trgovine

5.3.1. Usporedba s analizom Dubrave i Trešnjevke

Jukić i sur. (2018) u svom su radu provodili analizu javnog prostora Trešnjevke i Dubrave. Svojim istraživanjem nastojali su opisati „karakteristike javnih prostora“ prateći središta zagrebačkih gradskih četvrti Dubrave i Trešnjevke, pri čemu je istraživačima glavni cilj bio „istražiti potencijal uređenja javnoga prostora kvartovskih središta, kao bitnih elemenata za kvalitetu života u naselju“ (Jukić i sur., 2018: 97). Iako su dva „kvarta“ nastala na različite načine (Trešnjevka spontano, a Dubrava planiranjem), autori su ustanovili kako središnje dijelove četvrti karakterizira jednaka prostorna organizacija – kako „kvartovsko središte u oba primjera djeluje podvojeno kao dvije odvojene grupacije sadržaja [...]“ (Jukić i sur., 2018: 97). Koristeći se kriterijima javnog prostora prema Gehlu (12 kriterija), autori su usustavili elemente koje vrijedi promatrati u prostoru, uz pomoć kojih su opisali kvalitetu javnog prostora središnjih dijelova Dubrave i Trešnjevke, te su te elemente potom prikazali u tablici.

Dubrava i Trešnjevka bile su analizirane kao prostori u čijem se središtu nalazi čovjek – dakle, društveni je faktor bio od velikog značaja. Zaključeno je nekoliko stvari, pri čemu je u oba slučaja izraženo kako središnjim dijelovima naselja koji su ključni za stanovnike nedostaje koherentnosti što onda smanjuje mogućnost za ugodan boravak i druženje u tom prostoru; a spominju se i barijere koje onemogućuju „tečnu“ komunikaciju različitih važnih dijelova naselja. Osim što bi gradski prostor trebao biti prilagođen svim građanima i ispunjavati njihove potrebe, da bi se mogao nazvati kvalitetnim, prostor bi trebao i povezivati građane. Autori napominju: „grad služi demokratskoj funkciji gdje ljudi susreću društvenu različitost i stječu bolje razumijevanje jedni drugih dijeljenjem istog gradskog prostora“ (Jukić i sur., 2018: 101). Kao dodatne preporuke za unaprjeđenje središta Dubrave i Trešnjevke, autori su naveli „oblikovanje trga kao prostora za druženje i interakciju“, „prenamjenu prostora tržnice u

poslijepodnevnim i večernjim satima s naglaskom na korištenju od strane različitih grupa i populacija“, „ojačati prisutnost kulturnih sadržaja“ (na primjer kino, događanja na otvorenom, privremene instalacije i sl.) i na kraju, „posebnu prilagodbu osobama koje pripadaju najranjivijim skupinama“ (Jukić i sur. 2018: 101, 102). U nastavku, kvaliteta prostora Trnja prikazat će se u tablici prema primjeru tablice koju su za Dubravu i Trešnjevku u svom radu, prema Gehlovim kriterijima izradili Jukić i sur. Bit će prikazana i tablica po uzoru na spomenute autore koja pokazuje prisutnost i ostalih čimbenika „kvalitete korištenja prostora i njegove živosti“. Tako će se dobiti upotpunjena slika kvalitete javnog prostora četvrti Trnje, pri čemu će se uzimati u obzir analiza odabranih mjesnih odbora. Budući da je kvaliteta javnog prostora usko vezana uz kvalitetu života u naselju, kod analize kvalitete života u naselju važno je imati na umu faktore koji doprinose kvaliteti javnog prostora.

*Tablica 3: Kriteriji kvalitete prostora
(prema J. Gehlu; preuzeto iz Jukić i sur. 2018: 99)*

		TRNJE
	ZAŠTITA	
1.	Zaštita od prometa i nezgoda – osjećaj zaštite	/
	-zaštita pješaka i eliminiranje straha od prometa	/
2.	Zaštita od kriminala i nasilja – osjećaj sigurnosti	/
	-ugodno javno okruženje	/
	-kontrola ulice	/
	-preklapanje sadržaja noću i danju	/ –
	-dobro osvjjetljenje	/
3.	Zaštita od neugodnih vanjskih utjecaja	/
	-vjetar	/
	-kiša/snijeg	/
	-zagađenje/prašina	/ –
	-buka	/ –
	KOMODITET – ugodnost boravka	
4.	Mogućnost šetnje	+ /
	-prostor za šetnju	+ /
	-zanimljiva pročelja	/ –
	-bez zapreka	/ –
	-kvalitetne hodne površine	+ /

	-pristupačno svima	/
5.	Mogućnost stajanja i zadržavanja	/
	-zone za stajanje i boravak uz rub	/
	-potpore za stajanje, fasade uz koje je moguće stajati	/ –
6.	Mogućnost sjedenja	+ /
	-prostori za sjedenje na otvorenom	/
	-pogled/ljudi	/
	-sunce	/
	-dobar odabir lokacija za sjedenje	/
	-klupe za odmor	/
7.	Mogućnost promatranja	/
	-ugodna udaljenost promatranja	/
	-pogledi bez barijera	/
	-interesantni pogledi	/ –
	-dobra rasvjeta	/
8.	Mogućnost razgovora i slušanja	/
	-ugodna razina buke	/
	-urbani mobilijar za zadržavanje i razgovor	/
	UŽIVANJE	
9.	Mogućnost igre i zabave	/
	-fizička aktivnost i vježbanje	/ –
	-igra i zabava na ulici	/
	-ljeti i zimi, danju i noću	–
10.	Proporcije i humano mjerilo	–
	-prostori dobro dimenzionirani i humanog mjerila	/ –
11.	Mogućnost uživanja u klimi	/
	-prostori omogućavaju: sunce/sjena, toplo/hladno, zaštitu od vjetra	/
12.	Estetska kvaliteta prostora i pozitivno iskustvo boravka	/ –
	-kvalitetna urbana oprema	/ –
	-dobri materijali	? (ne može se procijeniti)
	-kvalitetni pogledi	/ –
	-drveće, biljke	+ /
	-voda u prostoru	+ /

Oznaka (+) da; oznaka (/) djelomično; oznaka (-) ne (preuzeto iz Jukić i sur., 2018: 99)

Tablica 4: Ostali čimbenici kvalitete korištenja prostora i njegove živosti, kao nadopuna osnovnim kriterijima kvalitete prostora prema J. Gehlu (prema Jukić i sur., 2018: 100)

		TRNJE
1.	Sadržaji u prostoru	
	-adekvatni sadržaji koji privlače korisnike u javne gradske prostore (osim osnovnih centralnih sadržaja)	/ –
	-raspored i međuodnos sadržaja	–
	-kontinuitet, tj. nastavljjanje sadržaja u nizu	/ –
	-način korištenja prizemlja okolnih građevina	/
	-unikatni i specifični sadržaji nekog kraja	/
	-raznolika ponuda manjih trgovačkih sadržaja	/
	-sadržaji s izlozima prema javnom prostoru	/
2.	Karakteristike prostora	
	-prostor ugodan boravku i 'oku'	–
	-kvalitetno arhitektonsko okruženje	/ –
	-kretanje kroz javni prostor promjenjivih karakteristika	/
3.	Cafe i gastro kultura	
	-dovoljan broj ugost. sadržaja različite razine kvalitete / djelomično i u vanjskom javnom prostoru	+
4.	Osobitosti kraja	
	-bitna je vremenska slojevitost nastanka prostora	+
	-tradicija i posebnosti, tj. karakteristike korištenja javnog prostora nekog kraja ili dijela grada	/
5.	Jasni smjerovi i ciljevi kretanja u prostoru	
	-jasni konačni ciljevi kretanja	/
	-jasna primarna mreža kretanja	+
	-osim primarnog kretanja i šira mreža istraživanja i otkrivanja	–
	-stajališta javnog prijevoza (tramvaj, bus ...)	+

Oznaka (+) da; oznaka (/) djelomično; oznaka (–) ne (prema Jukić i sur., 2018: 100)

Teško je ispunjavati tablicu o kvaliteti javnog prostora za prostor čitave gradske četvrti zbog toga što su zasebni dijelovi četvrti međusobno uistinu različiti, no četvrt ima određene karakteristike prisutne u svim njenim dijelovima. Kod ispunjavanja podataka u tablici, koristilo se znanje prikupljeno pri promatranju odabranih mjesnih odbora, no rezultati bi bili potpuniji

kada bi se provelo i ispitivanje stanovnika odabranih dijelova Trnja koji bi mogli svjedočiti o svojim iskustvima.

Ipak, o četvrti se već samim promatranjem puno može primijetiti. Prije svega, kao što su pisali Jukić i sur. za Dubravu i Trešnjevku, u pojedinim dijelovima četvrti Trnje potrebno je uspostavljanje bolje koherentnosti između različitih dijelova mjesnih odbora. Iako je „primarna mreža kretanja“ za razliku od Dubrave i Trešnjevke prilično jasna, budući da Trnje „presijecaju“ neke od glavnih zagrebačkih prometnica, a i unutar mjesnih odbora uglavnom postoje „važnije“ prometnice koje se pravilno prostiru kroz naselje; kad se zasebno razmatra prometna povezanost unutar mjesnih odbora gradske četvrti Trnje, uviđa se da ostali prometni pravci ne uspijevaju stvoriti koherentnu komunikaciju različitih dijelova unutar mjesnih odbora ili manjih dijelova četvrti koje djeluju kao cjeline. Nadalje, Trnje je u pozitivnoj poziciji primarno zbog svog položaja, gdje su se uz četvrt, zbog blizine Donjeg grada, ali i središnjeg položaja nakon što se grad počeo širiti; razvijale i velike prometnice. Na prostoru Trnja, pogotovo uz Vukovarsku ulicu, izgrađene su zgrade važnih institucija, te Trnje, za razliku od Trešnjevke ili Dubrave posjeduje i određene objekte arhitektonske važnosti.

Na Trnju se nalaze i zgrade nekoliko fakulteta, ali i zgrada Pučkog otvorenog učilišta, kao i Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, čime Trnje već nudi određene dodatne sadržaje. Još jedna zanimljivost je da se na prostoru mjesnih odbora Martinovka i Kanal u zgradama starih tvornica nalaze neki od poznatijih zagrebačkih klubova (Peti kupe, Museum Katran, Depo), a u prostoru Pučkog otvorenog učilišta je klub Boogaloo. Ulica Grada Vukovara očekivano vrvi gradskim institucijama, a svi navedeni klubovi nalaze se u blizini većih prometnica (nešto dalje od Vukovarske ulice, ali su i dalje lako dostupni). Općenito, četvrt je vrlo podijeljena. Dok su u blizini Vukovarske ulice prisutni određeni sadržaji koji se nužno ne pronalaze u stambenim naseljima, veći dio četvrti Trnje ne izdvaja se po specifičnim sadržajima poput upravo navedenih. Kod analize ove četvrti iz istog je razloga od važnosti uzeti u obzir da se naselja unutar četvrti razlikuju.

U svakom slučaju, dok je primarna mreža kretanja jasna, velikim dijelom u ostatku četvrti nedostaje koherentnosti, uz iznimku Trnjanske Savice, koja se na više razina razlikuje od velikog dijela ostalih mjesnih odbora u gradskoj četvrti Trnje. Trnjanska se je Savica, kako su pisali Stiperski, Novak i Gajski Stiperski, počela graditi pedesetih godina, kada je započinjala i izgradnja dijelova Novog Zagreba, te se gradila prilično planski, što je vidljivo i iz same karte mjesnog odbora. Dio zgrada međusobno povezan platoima; a u sklopu zgrada osiguran je

potreban broj praktirnih mjesta, kao i trgovine, tržnica, a i zelene površine. Uz velike prometnice i javni prijevoz na koji se gradska četvrt Trnje oslanja, iako je nekada ispaštalo zbog položaja uz rijeku, Trnju je blizina Savskog nasipa velik „plus“, jer samim time stambena naselja uz Savu imaju i prostor za rekreaciju (trčanje, šetnja, street workout parkovi), a i zelene površine za odmor, ondje gdje je to omogućeno. Dakle, dok prostor Trnja ne sadrži većinu faktora za kvalitetan javni prostor, pojedini dijelovi četvrti ipak posjeduju određene elemente kvalitetnog javnog prostora. Ti se elementi gube u unutrašnjosti mjesnih odbora, gdje se u pravilu počinju javljati neravne, nekoherentne ulice privatnih kuća ili stambenih zgrada; pri čemu su i sadržaji sve rjeđi ili ograničeni na manje trgovine i kafiće. Prostor Trnja zbog svog bi se potencijala, kako su brojni stručnjaci napominjali, svakako trebao osmisliti i bolje organizirati.

Za kraj, još jedan veliki problem koji djelomično proizlazi iz povijesti naselja, a djelomično je problem cijelog grada Zagreba koji se onda prenosi i na prostor četvrti Trnje – jest neuređenost ili nedostatak uređivanja i brige o gradskim naseljima. Trnje je zagrebačka četvrt duge i burne povijesti i jedan od problema je „divlja“ gradnja koja je ondje počela još u 19. stoljeću, te ostavila svoj trag sve do danas. Dok stariji dijelovi naselja izgledaju neodržavano, djeluje kao da se ni objektima građenim nakon 1950-ih godina ne posvećuje potrebna pažnja. Tako, primjerice i stambene zgrade na Trnjanskoj Savici, ali i objekti uz Vukovarsku ulicu nastali u drugoj polovici 20. stoljeća već djeluju nedovoljno održavano i staro. Uz to, uz Trnje teče Sava, koja je čitavom prostoru uz korito prije izgradnje današnjeg nasip poplavama stvarala probleme. A savski je nasip ipak star već preko pedeset godina, te je ljeto 2023. s obilnim padalinama ponovno pokrenulo pitanje njegova održavanja. Nasip nije tu samo za rekreaciju Zagrepčana, već je zaštita svih naseljenih područja uz rijeku i grad ovisi o nasipu za svoje neometano funkcioniranje. Održavanje građevina i Savskog nasipa doprinijelo bi kvaliteti javnog prostora ne samo na estetskoj razini, koja je kod određivanja kvalitete javnog prostora također važna; već bi povisilo kvalitetu objekata i okoliša, te povećalo osjećaj sigurnosti građana.

6. Zaključak

Ovaj je rad imao ambiciju ponuditi cjeloviti urbano-sociološki prikaz Trnja, jedne od središnjih zagrebačkih četvrti, koja se prostire između željezničke pruge na sjeveru, Savske ceste na zapadu, Heinzelove i Držičeve ulice na istoku, te rijeke Save na jugu. Rad je ponudio osnovne podatke o Trnju, koje je podijeljeno na trinaest mjesnih odbora. Zatim su objašnjeni neki od osnovnih socioloških i administrativnih pojmova vezanih uz grad, gradske četvrti i mjesne odbore, a nakon toga je predstavljen povijesni razvoj naselja. Centralni dio rada predstavlja analiza urbane opremljenosti i kvalitete života u Trnju.

Trnje je isprva bilo selo na rubu Zagreba, a doseljavanjem stanovništva od početka dvadesetog stoljeća počelo je naglo rasti. Iako je Trnje postalo dijelom Zagreba, i dalje je bilo njegov „rubni dio“ – naselje na krajnjem južnom dijelu grada. Ipak, uslijed prve hrvatske modernizacije sve veći priljev stanovništva izazvan izgradnjom novih tvornica promijenio je sliku Trnja. Doseljavanjem stanovništva, primarno pristiglog u Zagreb iz agrarne okolice, Trnje postaje radničko naselje.

Naselje, koje je isprva bilo selo uz Zagreb, a potom radničko naselje bilo je primarno građeno „divlje“ i vrlo dugo izostavljano iz urbanih planova, a velik je problem za Trnje predstavljala rijeka Sava. Česte poplave nereguliranog toka rijeke, prostor uz obale Save činili su nepoželjnim za život, te je ondje bivalo smješteno isključivo stanovništvo koje si nije moglo priuštiti život u boljim uvjetima. Donji grad bio je od izgradnje željeznice u drugoj polovici 19. stoljeća zaštićen od plavljenja, dok su radnici ostajali na prostoru Trnja, jer su tamo bile izgrađene i neke od najvećih zagrebačkih tvornica (Paromlin, Gredelj...). S vremenom, stanovništvo Trnja zahtijevalo je bolje uvjete, ali, unatoč regulaciji Save i izgradnji određenih dijelova infrastrukture za stambeno naselje, Trnje je primarno bilo planirano kao prostor za rekreaciju. Uz to, „pravi“ nasip nije štutio Trnje sve do godina koje su uslijedile nakon velike poplave 1964. godine, kada su i dijelovi Novog Zagreba, koji je tada nastajao, bili ugroženi. Značaj Trnja u Zagrebu počeo se mijenjati izgradnjom ulice grada Vukovara, pri čemu su uz tu prometnicu građene zgrade nekih važnih institucija, ali i stambene zgrade. Ostali su dijelovi Trnja, međutim, velikim dijelom ostali prilično neuređeni.

Vujčić (2013) je spomenuo primjer Cvjetnog naselja kao iznimku, tj. planirano naselje koje je rezultat projekta Vlade Antolića realizirano pred kraj 1930-ih godina. Čorak se pak osvrće na Cvjetno naselje i komentira kako se u nastavku izgradnje (primjer nebodera na Prisavlju) u obzir nije uzimao Antolićev projekt, već se u poslijeratnom razdoblju gradilo tako da se nije

obraćalo pažnju na prethodnu izgradnju na prostoru naselja. Svejedno, prostor Trnja je rastao i gradile su se stambene zgrade, ali su velikim dijelovima naselja prevladavale nekoherentne ulice privatnih kuća, dok Čorak objašnjava kako su novije zgrade promijenile način na koji se u naselju živi. Na prostoru današnjeg MO-a Trnje nekad su postojali tržnica i kino, no tih sadržaja ondje više nema.

U razdoblju nakon 1970-ih godina pokušalo se pronaći rješenje za pitanje „urbanog nereda“ koji je vladao na Trnju iako je Trnje vremenom postalo središnji dio grada koji se nalazi u neposrednoj blizini Donjeg grada. Zbog raznih komplikacija, planovi nikada nisu u potpunosti zaživjeli, te se većina težnji da se Trnje uredi „preselila“ s druge strane Save – kad je isplaniran Novi Zagreb. Bilo kako bilo, u tranzicijskom i post-tranzicijskom razdoblju, kako pišu Zlatar (2013) i Svirčić Gotovac (2010; 2015), počelo se graditi sve više, pri čemu se kod gradnje primarno vodilo profitom, a ne izgradnjom kvalitetnih javnih prostora i stambenih naselja, koji će ispunjavati sve ili barem velik dio osnovnih zahtjeva za zadovoljavajuću kvalitetu života građana. I prostor Trnja ispaštao je zbog ove novine pa se na prostorima mjesnih odbora Vrbik i Martinovka gradilo vrlo tijesno, pri čemu urbana slika nije bila prioritet.

Općenito, kad je riječ o kvaliteti javnog prostora, kao i o kvaliteti života, zbog slojevitog i nepovezanog razvoja dijelova četvrti Trnja, vrlo je teško promatrati ovu četvrt kao jednu cjelinu. Stoga je kod analize četvrt poželjno podijeliti u manje cjeline. Tako je, primjerice, prostor mjesnog odbora Martinovka specifičan po tome što se ondje nalaze zapušteni ostaci starih tvornica koji čekaju da budu uređeni, ali se ondje nalaze i neke važne institucije i kulturni objekt Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog. Uvučeni dio Martinovke je, s druge strane, prilično jednoličan i nedostaje mu sadržaja. S druge strane, na Trnju se nalazi Trnjanska Savica koja se potpuno razlikuje i od prostora MO-a Martinovka, ali i od drugih mjesnih odbora na Trnju. Trnjanska Savica planirano je i urbano opremljeno stambeno naselje uz Savski nasip, kojem prijetnju predstavlja isključivo novija gradnja koja zanemaruje važnost parkova i prostora za rekreaciju.

Zaključuje se da se važnost Trnja u Zagrebu kroz povijest znatno promijenila. Pri tome, ova je zagrebačka gradska četvrt u posebnom položaju zbog središnje pozicije koju je zauzela u gradu koji se počeo širiti, kako na jug, tako i prema istoku i zapadu. Izgradnja Vukovarske ulice početkom 1930-ih, a potom i uređenje dijelova uz ovu prometnicu dodatno su potvrdili novi položaj Trnja, a danas je prostor četvrti poželjno mjesto za život u Zagrebu, te su cijene kvadrata prilično visoke (što potvrđuju pretrage oglasnika). Ipak, Trnje je zadržalo znakove svog starog

položaja i već se desetljećima bori s rezultatima divlje gradnje iz razdoblja kada je bilo radničko naselje. Iako prostor četvrti ima velik potencijal, pitanje rješenja urbane strukture četvrti i poboljšanje kvalitete prostora čini se vrlo teško rješivo, budući da ga ni stručnjaci u 1980-ima nisu uspjeli riješiti. Vrijedilo bi iskoristiti prostor četvrti, ali se istovremeno treba uzeti u obzir i mišljenje stanovnika, te bi kod planiranja rješenja za Trnje valjalo ispitati stanovnike i saznati što oni smatraju problematičnim ili pozitivnim u svojoj četvrti i/ili mjesnom odboru. Dakle, dok je ova analiza pokušala „zagrebat površinu“ urbano-socioloških pitanja za gradsku četvrt Trnje, puno toga ostaje nerazriješeno i otvoreno za daljnja istraživanja i doprinose.

Popis literature

- Čaldarović, O. (1978). Planiranje grada i procesi socijalne integracije. *Revija za sociologiju*, 8 (1-2), 96-102.
- Čapo, H. (2020). Odnos zagrebačke gradske vlasti prema južnoj periferiji između dva svjetska rata. *Časopis za suvremenu povijest*, 52 (1), 53-78.
- Čorak, Ž. (1984). Trnje: korekcija kao projekcija, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, br. 8, 55-61.
- Geiger Zeman, M. i Zeman, Z. (2010). Razvoj i prekretnice ideje zajednice u sociološkoj teoriji. U *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica* (str. 23-29). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Hrženjak, J. (2011). Ustrojstvo i funkcioniranje mjesne samouprave u Gradu Zagrebu. *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 11 (1), 43-69.
- Jukić, T., Vukić, J., Vukić, F. i Podnar, I. (2018). Javni prostor središta Trešnjevke i Dubrave u Zagrebu; Kriteriji kvalitete i modeli preobrazbe. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 26 (1:55), 94-105.
- Marušić, J. (2019). Stručni prikaz: 55 godina od katastrofalne poplave Zagreba krajem listopada 1964. godine. *Hrvatske vode*, 27 (110), 347-354.
- Mattioni, V. (1995). Trnje – metoda i njegova slika. *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*, 56/57 (1), 111-114.
- Nejašmić, I. (1994). Populacijski razvitak Zagreba, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, br. 123-124, 1-12.
- Perkov, I. (2019). Inicijativa „Čuvamo naš park“ – analiza sadržaja medija na temu intervencije u javni prostor. *Kroatologija*, 10 (2), 65-83.
- Perkov, I., Brezovec, E., Ježovita, J. (2020). Sociološki aspekti promjena naziva ulica i trgova u Gradu Zagrebu od osamostaljenja Hrvatske do danas. Konferencija: Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država, Zagreb.
- Perkov, I. (2021). *Društveni aspekti sustava zbrinjavanja otpada u Zagrebu*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

- Perkov, I. (2022). *Društvo otpada* Zagreb: Pergamena i Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku.
- Rešetar, V. (2009). Mjesni odbor: predstavnik građana ili lokalnih političkih elita. *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 9 (3), 773-796.
- Rogić, I. (1996). Prinos poredbenoj analizi ekologijskog horizonta prve i druge hrvatske modernizacije. *Socijalna ekologija: journal for environmental thought and sociological research*, 5 (4), 489-500.
- Slukan Altić, M. (2010). Povijest regulacije rijeke Save kod Zagreba i njezine posljedice na izgradnju grada., 18 (73), 2010, str. 205-212.
- Stiperski, Z. (1997). Mjesta u Zagrebu – sinonimi za ugodu i neugodu. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 5 (2: 14), 307-320.
- Stiperski, Z., Novak, V. i Gajski Stiperski, B. (2013). Poslovne funkcije zagrebačkog naselja Savica. *Acta Geographica Croatica*, 40 (1), 15-36.
- Svirčić Gotovac, A. (2010). Aktualni revitalizacijski i gentrifikacijski procesi na primjeru Zagreba. *Sociologija i prostor*, 48 (187: 2), 197-221.
- Svirčić Gotovac, A. (2015). The Quality of Living in New Housing Estates in the Settlement Network of Zagreb. U A. Svirčić Gotovac i J. Zlatar (Ur.) *Kvaliteta života u novostambenim naseljima i lokacijama u zagrebačkoj mreži naselja* (str. 13-45). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Šimetin Šegvić, N. i Šute, I. (2021). »Pola grada pod vodom«. Zbrinjavanje stradalih od poplave u Zagrebu 1964. godine, te plan za daljnju obnovu. *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 17 (1), 66-82.
- Vujčić, D. (2013). Od Trnja do zvijezda (Urbanistički izazov zagrebačkog Trnja), *Zbornik III. Kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, 101-107.
- Zlatar, J. (2013). *Urbane transformacije suvremenog Zagreba (Sociološka analiza): Plejada*.

Internetski izvori:

Državni zavod za statistiku (DZS):

Privatna kućanstva prema broju članova, popis 2011.;

<https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm>.

Stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima Grada Zagreba, popis 2011.;

<https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm>.

Stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima Grada Zagreba, popis 2021.,

<https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88>.

Popis stanovništva 2021. (2022), str. 132., [https://podaci.dzs.hr/media/ixpn5qzo/si-1711-](https://podaci.dzs.hr/media/ixpn5qzo/si-1711-popis-stanovnistva-kucanstava-i-stanova-2021-prvi-rezultati-po-naseljima.pdf)

[popis-stanovnistva-kucanstava-i-stanova-2021-prvi-rezultati-po-naseljima.pdf](https://podaci.dzs.hr/media/ixpn5qzo/si-1711-popis-stanovnistva-kucanstava-i-stanova-2021-prvi-rezultati-po-naseljima.pdf).

Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. (2019). Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća: Čimbenici koji su utjecali na provedbu planova od 1986. godine, Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet.

https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/prostorni_planovi/publikacije/Grad%20Zagreb%20-%20Af_%20Studija%20PPGZ_2019.pdf.

Grad Zagreb: Mjesna samouprava; Trnje: Mjesni odbori; <https://aktivnosti.zagreb.hr/mjesni-odbori-14171/14171>.

Trnje: Gradske četvrti Grada Zagreba (Prostorna i statistička analiza) (2019);

<https://www.zagreb.hr/userdocsimages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/03%20Trnje.pdf>.

Novinski članci:

Penić, G.: „Nova su naselja pravo ruglo u usporedbi s onima iz 60-ih“; *Jutarnji list*:

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/nova-su-naselja-pravo-ruglo-u-usporedbi-s-onima-iz-60-ih-2864063>.

„Tomašević: Paromlin i Gredelj – novo središte Zagreba“; *Zagreb je NAŠ!*:

<https://www.zagrebjenas.hr/tomasevic-paromlin-i-gredelj-novo-srediste-zagreba/>.

„Na mjestu starih tvornica gradi se 5000 stanova“; *Jutarnji list*:

<https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/na-mjestu-starih-tvornica-gradi-se-5000-stanova-4038933>.

„U Zagrebu uskoro počinje rušenje bivše Zagrebačke banke“; *Index.hr*:

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/u-zagrebu-pocinje-rusenje-bivse-zgrade-zagrebacke-banke/2468328.aspx>.

„Nova škola Jure Kaštelana danas otvorila svoja vrata“; <https://www.zagreb.hr/nova-skola-jure-kastelana-danas-otvorila-svoja-vra/188578>.

Izvori za slike:

Dietrich, U. i Kirchberg Erto, G. (2017). Liveable Public Urban Spaces: Criteria for Assessment and Design. *The Sustainable City XII*, Vol. 223, 273-284.

Ivanković, V. (2009). Arhitekt Vladimir Antolić – Zagrebački urbanistički opus između dva svjetska rata. *Prostor: a scholarly journal of architecture and urban planning*, 17 (2:38), 268-282.

Janjatović, B. i Kolar-Dimitrijević, M. (ur.). (1981). *Zagrebačka općina Trnje u radničkom i komunističkom pokretu i socijalističkoj revoluciji*: Skupština općine Trnje.